

Błażej Wyka

OD *HINDI CHINI BHAJ BHAJ* DO WOJNY GRANICZNEJ: U ŹRÓDEŁ KONFLIKTU INDYJSKO-CHIŃSKIEGO*

FROM *HINDI CHINI BHAJ BHAJ* TO BORDER WAR: THE SOURCES OF SINO-INDIAN CONFLICT

Stosunki Indii z Chinami były tradycyjnie przyjacielskie i przez tysiąclecia nieskalane piętnem jakiegokolwiek wojny czy agresji. Na bazie tej tradycji niepodległe Indie pragnęły ułożyć partnerskie stosunki z nową, komunistyczną władzą w Pekinie¹. Już w grudniu 1949 roku rząd indyjski ogłosił uznanie nowego rządu w Chinach i zaproponował wymianę misji dyplomatycznych. Oficjalne nawiązanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy obu państwami nastąpiło 1 kwietnia 1950 roku. Premier Indii miał wizję stworzenia, na bazie

---

* Artykuł przygotowany pod kierunkiem prof. dr. hab. J. Rowińskiego.

¹ Indie zachowały neutralność wobec wojny domowej w Chinach, choć tak długo jak rząd kuomintangowski sprawował efektywną kontrolę na większością terytorium kraju, uznawały go za jedyne suwerena w Państwie Środka. Wraz z przejściem władzy przez komunistów, indyjscy przywódcy dostosowali się do nowej sytuacji geopolitycznej za ich północno-wschodnią granicą. Dla indyjskich decydentów nie było ważne, kto w rywalizacji wewnętrznej w Chinach odniósł zwycięstwo, ważne natomiast było to, kto sprawuje faktyczną władzę. A więc dla Indusów nie miała znaczenia forma rządów w Chinach, ale ich skuteczność. Zob. C.L. Shao, *India and China*, „Far Eastern Survey”, American Institute of Pacific Relations, May 21, 1952, Vol. XXI, No. 8, s. 74.

przyjaźni indyjsko-chińskiej, znaczącej siły w stosunkach międzynarodowych, zdolnej do forsowania swoich koncepcji, niekoniecznie zgodnych z interesami supermocarstw².

Jednakże nowe władze chińskie inaczej postrzegały New Delhi. W okresie 1949–1950 stosunki Indii z Chinami, były z winy Pekinu zimne i dość napięte³. Przywódcy ChRL postrzegali Indie jako „kraj burżuazyjnego, nacjonalistycznego kierownictwa i pachołka anglo-amerykańskiego imperializmu”. Ponadto utrzymywali, iż Indie nie osiągnęły jeszcze pełnej niepodległości. W opinii chińskiej propagandy *prawdziwe Indie* miały się dopiero narodzić. Z drugiej strony Pekin nie mógł nie dostrzegać istotnych korzyści wynikających z dobrych relacji z New Delhi. Chodziło głównie o cztery kwestie: chińską reprezentację w ONZ; chińskie zaangażowanie w wojnie koreańskiej; uznanie międzynarodowe, głównie wśród państw Trzeciego Świata oraz japoński traktat pokojowy⁴.

W związku z powyższym od roku 1951 następowała stopniowa zmiana nastawienia kierownictwa ChRL względem Indii⁵. Należy spostrzec, że New Delhi, pomimo początkowego negatywnego nastawienia Pekinu względem niepodległych Indii, kontynuowało nadal

---

² J. N. Dixit, *India's foreign policy 1947–2003*, New Delhi 2003, s. 35. Por. M. Ławacz, B. Wizimirska, *Rywalizacja indyjsko-chińska i jej wpływ na sytuację polityczną w Azji*, Warszawa 1987, s. 6–7.

³ Nie zdołało ich zbyt ocieplić nawet poparcie Indii na rzecz członkostwa ChRL w ONZ, ani obecność indyjskiego ambasadora w Chinach – S. K. M. Panikkara, bardzo przychylnego nowemu reżimowi w Chinach. Zob. H. Passin, *Sino-Indian Cultural Relations*, „The China Quarterly”, No. 7 (Jul.-Sep., 1961), s. 85.

⁴ Zob. W. Rojek (red.), *Wielka Historia Świata*, tom 12, Warszawa 2006, s. 442–443; M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 6.

⁵ Wymownym przejawem zmiany nastawienia kierownictwa chińskiego względem Indii była wypowiedź Mao Zedonga z 26 stycznia 1951 r. z okazji święta republiki, który wygłosił pochwałę dla narodu indyjskiego. Wspominał także o tradycyjnej przyjaźni indyjsko-chińskiej. Zob. Shao Chuan Leng, op. cit., s. 75. Kolejnym sygnałem zmiany wśród decydentów chińskich percepcji Indii, w początkach 1951 r., była oferta pomocy żywnościowej Pekinu dla zagrożonych klęską głodu Indii. Na temat wzajemnych gestów dobrej woli w początkach lat 50. Zob. ibidem, s. 77–78.

politykę zbliżenia z Pekinem. Dla Indusów nowy rząd w Państwie Środka był przede wszystkim chiński, a dopiero w dalszej kolejności komunistyczny. J. Nehru namawiał zachodnie mocarstwa do uznania nowych władz chińskich, w tym na forum ONZ⁶. Stwierdzenie J. Nehru, iż nie można osiągnąć trwałych rozwiązań na kontynencie azjatyckim bez udziału strony chińskiej, jest dziś po ponad pięćdziesięciu latach, stwierdzeniem ciągle aktualnym⁷. Indie z całą stanowczością opowiedziały się za uczestnictwem Pekinu w konferencji w San Francisco, gdzie 8 września 1951 roku podpisano traktat pokojowy z Japonią⁸. Gdy państwa zachodnie odmówiły, Indie oraz Birma, jako jedyne państwa niesocjalistyczne, odmówiły udziału w konferencji. Wynikało to nie tyle z poparcia dla komunistycznej władzy chińskiej, ale głównie z: uznania olbrzymiego wkładu narodu chińskiego w walce z faszyzmem japońskim, lansowania koncepcji neutralności w powojennych świecie oraz hasła Azja dla Azjatów⁹, będącego parafrazą amerykańskiej doktryny Monroe z 1823 roku. Znaczącym dla bilateralnych stosunków, rzecz można, okazał się rok 1952. Wiosną tego roku powstało Stowarzyszenie Przyjaźni Indyjsko-Chińskiej, a w następnych miesiącach nastąpiła cała seria wzajemnych wizyt, głównie artystów, naukowców i stypendystów¹⁰. Dzieła Mao Zedonga i Liu Shaoqi zostały przetłumaczone na język angielski i wiele innych języków oficjalnych Indii¹¹.

Przełomowymi w stosunkach indyjsko-chińskich okazały się lata 1954–1955. W czerwcu 1954 roku do Indii przybył z wizytą chiński

---

⁶ Indyjskie poparcie udzielone ChRL na niwie dyplomatycznej, miało na celu obalenie izolacji ChRL na arenie międzynarodowej, zgodnie z logiką, że tylko normalne stosunki Chin z Zachodem mogą odciągnąć Pekin od bliskiej kolaboracji z Moskwą. Zob. *ibidem*, s. 74.

⁷ *Statement to Parliament*, December 6, 1950, „India News Bulletin”, December 8, 1950.

⁸ J. N. Dixit, *India's foreign policy 1947...*, s. 45.

⁹ C. L. Shao, *op. cit.*, s. 76–77.

¹⁰ H. Passin, *op. cit.*, s. 85–86.

¹¹ Obecnie 16 języków posiada w Indiach status języków oficjalnych, m.in. angielski, hindi, urdu, tamilski.

premier Zhou Enlai, co było związane z proklamowaniem pięciu zasad pokojowego współistnienia (z języka hindi *Pañcza Sila*¹²) będących preambułą do indyjsko-chińskiego traktatu w sprawie Tybetu z 1954 roku¹³. Owe pięć zasad to: wzajemne poszanowanie suwerenności i terytorialnej integralności; wzajemna nieagresja; wzajemna nieingerencja w sprawy wewnętrzne; równość i wzajemność korzyści; pokojowe współistnienie¹⁴. W telegramie Zhou Enlaia skierowanym do J. Nehru z okazji podpisania wyżej wspomnianego porozumienia, minister spraw zagranicznych ChRL stwierdził, iż „[...] Podpisanie tego porozumienia nie tylko wzmocni jeszcze bardziej przyjaźń między narodami Chin i Indii[...]”¹⁵. We wspólnym komunikacie J. Nehru oraz Zhou Enlaia z 28 czerwca 1954 roku, premierzy obu państw uznali powyższe zasady „za trwałą podstawę pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego”¹⁶.

Rewizyta J. Nehru nastąpiła w październiku tego samego roku¹⁷. Efektem finalnym wizyt Zhou-Nehru było podpisanie 14 październi-

¹² B. W. Zalewski, *Determinanty polityki zagranicznej Indii*, „Stosunki Międzynarodowe”, tom 10, Warszawa 1990, s. 89; W. F. Van Eekelen, *Indian foreign Policy and the order dispute with China*, Martinus Nijhoff, The Hague 1964, s. 38–49.

¹³ Zob. J. Kukułka, *Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945–2000*, Warszawa 2001, s. 96; H. Passin, op. cit., s. 86; W. Malendowski, *Ruch państw niezaangażowanych*, [w:] W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 1998, s. 311–314.

¹⁴ Zob. *Porozumienie między Chińską Republiką Ludową i Indiami w sprawie Tybetu (Pekin, dnia 29 kwietnia 1954 r.)*, [w:] *Zbiór Dokumentów*, PISM, Warszawa 1954, Nr 5, s. 1157–1158, a także zob. wzajemne noty i telegramy w związku z podpisaniem porozumienia – ibidem, s. 1165–1193; J. Sutor, *Ruch państw niezaangażowanych*, Warszawa 1984 r., s. 52; J. Kukułka, op. cit., s. 96; E. M. Hause, *India: Noncommitted and Nonaligned*, „The Western Political Quarterly”, Vol. 13, No. 1 (Mar., 1960), s. 70–71.

¹⁵ *Telegram Ministra Spraw Zagranicznych Chińskiej Republiki Ludowej Czou En-lai’a do premiera Indii Pandit J. Nehru z okazji podpisania porozumienia w sprawie Tybetu (Genewa, dnia 29 kwietnia 1954 r.)*, [w:] *Zbiór Dokumentów*, PISM, Warszawa 1954, Nr 5, s. 1177.

¹⁶ J. Kukułka, op. cit., s. 96.

¹⁷ Podczas swego pobytu w Chinach J. Nehru zastał w Państwie Środka mnóstwo indyjskich delegacji. Zob. H. Passin, op. cit., s. 86.

ka 1954 roku bilateralnego porozumienia handlowego oraz umowy o wymianie studentów. Premier Indii starał się wykorzystać konferencję w Bandungu, między innymi do przedstawienia nowego reżimu w Chinach w nowym świetle. Przywódcy ChRL skwapliwie z tego skorzystali chcąc promować swój kraj na arenie międzynarodowej. Zaczęto po raz pierwszy wspominać o indyjsko-chińskim braterstwie (*Hindi Chini Bhai Bhai*)¹⁸. W okresie 1954–1959 zintensyfikowała się wymiana osobowa pomiędzy Indiami i Chinami, obejmująca ludzi nauki, techniki i kultury. Indusi z wielkim zainteresowaniem obserwowali przemiany gospodarcze za ich północną granicą i doceniali ich skuteczność. Szczególnie uważnie analizowano chińskie przemiany w rolnictwie. Niemniej jednak wobec klęski Wielkiego Skoku wielu indyjskich ekonomistów i planistów zrewidowało swoje poglądy¹⁹.

Bardzo bliskie stosunki indyjsko-chińskich w połowie lat pięćdziesiątych, czego przejawem był wspomniany już traktat *Pańcza Sila*, stopniowo stawały się coraz chłodniejsze. Coraz częściej dochodziło do sporów granicznych, które jednak starano się wyciszać. Indyjskie ustępstwa, chociażby w kwestii Tybetu, czy też ogólna przychylność dla nowych chińskich władz komunistycznych, były dla kierownictwa ChRL niewystarczające. Widząc w Indiach dłuгоfalogo konkurenta o przywództwo wśród nowo wyzwolonych państw, przywódcy ChRL coraz odważniej podkreślali różnice w kwestiach polityki zagranicznej. Faktyczne zerwanie braterstwa Indii i Chin nastąpiło wraz z nasilaniem się konfliktów granicznych w 1959 roku²⁰.

¹⁸ Jednakże J. N. Dixit inaczej ocenia indyjską *serdeczność* podczas konferencji w Bandungu. Zob. J. N. Dixit, *India's foreign policy 1947...*, s. 36

¹⁹ G. E. Hansen, *The impact of the border war on Indian perceptions of China*, „Pacific Affairs”, Vol. 40, No. 3/4 (Autumn, 1967 – Winter, 1967–1968), s. 235–241.

²⁰ H. A. Steiner, *India looks to her northern frontiers*, „Far Eastern Survey”, Vol. 28, No. 11 (Nov., 1959), s. 167), J. Rowiński, *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, [w:] K. Gawlikowski, M. Ławacz (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, Warszawa 2004, s. 136; G. E. Hansen, op. cit., s. 235.

Źródła narastającej rywalizacji²¹

Czynniki wewnętrzne

Indie i ChRL reprezentują z gruntu odmienne style rządzenia²², dlatego też czynniki wewnętrzne mają zupełnie odmienne znaczenie dla Pekinu i New Delhi. ChRL wyłoniła się w wyniku długotrwałej, krwawej wojny domowej, podczas gdy niepodległe Indie uzyskały niepodległość nie w wyniku rewolucji jak ChRL, ale drogą stopniowej ewolucji²³. W Indiach strukturę władzy oparto na zachodnich wartościach, takich jak wolność osobista i ekonomiczna jednostki²⁴, prawo własności, wolny rynek itp. W Chinach wcielano założenia marksizmu-leninizmu, które zostały zmodyfikowane przez Mao. Przywódcy obu państw to zupełnie różne osobowości²⁵. J. Nehru był wielkim idealistą i humanistą, Mao zaś trzeźwym realistą, który za wszelką cenę starał się odzyskać historyczną – mocarstwową pozycję Chin na arenie międzynarodowej²⁶.

W niepodległych Indiach wszelkie decyzje państwowe zapadają w ramach systemu demokratycznego, czyli drogą uzgodnień i konsultacji²⁷. Ogranicza to możliwości oddziaływania władzy, która

---

²¹ „W przemianach, jakim podlegały od 1949 r. stosunki indyjsko-chińskie istotną rolę odgrywała rywalizacja o wpływy i znaczenie w Azji, a także szerzej na płaszczyźnie międzynarodowej. Zjawisko to występowało w różnym nasileniu i w różnych formach. Rywalizacja przejawiała się najwyraźniej w polityce Indii i Chin w stosunku do państwa himalajskich, a także innych państw Azji Południowej. Znajdowała też wyraz w działalności obu państw na forum międzynarodowym” - M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 9. Zob. J. N. Dixit, *India's foreign policy 1947...*, s. 43–44.

²² C. L. Shao, op. cit., s. 78; E. M. Hause, op. cit., s. 77.

²³ N. T. Kaul, *India, China and Indochina (Reflections of a "Liberated" Diplomat)*, New Delhi-Bombay-Calcutta-Madras-Bangalore-Hyderabad 1980, s. 1–2.

²⁴ E. M. Hause, op. cit., s. 78.

²⁵ N. T. Kaul, op. cit., s. 3–4.

²⁶ *Ibidem*, s. 6–7; C. L. Shao, op. cit., s. 78; J. N. Dixit, *India's foreign policy 1947...*, s. 36.

²⁷ Por. B. Mrozek, *Indie, Pakistan, Bangladesz – studia historyczno-polityczne*, Warszawa 1976, s. 85–189.

w swoich stosunkach z obywatelami musi przestrzegać reguł i zasad państwa prawa. Władza komunistyczna w Chinach miała zupełnie odmienny charakter. Zwycięstwo rewolucji pod przewodnictwem Mao Zedonga było tylko preludium do głębokiej i trwałej przebudowy nowych Chin. Rząd komunistyczny bardzo obawiał się nielojalności inteligencji chińskiej wobec nowego reżimu. Mao chcąc usłyszeć głos elity narodu na temat swoich rządów, wysunął hasło nieskrępowanej wymiany myśli i krytyki władzy – *niech zakwitnie sto kwiatów, niech spiera się sto szkół*²⁸, które w niedługim czasie (maj-czerwiec 1957 r.) pozwoliło mu rozprawić się ze *szkodliwymi chwastami*, zsyłając blisko pół miliona intelektualistów do obozów pracy (*laogai*).

Na początku 1958 roku komunistyczni przywódcy ChRL, chcący wydzwignąć swój kraj, w ciągu zaledwie paru lat na potęgę przemysłową Azji Wschodniej, ogłosili plan forsownej industrializacji, zwany *Wielkim Skokiem*²⁹. W założeniach Mao Zedonga tempo uprzemysłowienia miało spowodować wzrost gospodarczy rządu 25%, a w roku 1962 chciano wytopić 100 mln ton stali, co w porównaniu z rokiem 1957 brzmiało wręcz groteskowo, gdyż w tym to roku wytopiono nieco więcej niż 5 mln ton stali³⁰. Skutki tak gwałtownych i absurdalnych reform były katastrofalne. W wyniku głodu zmarło jak się szacuje od 20 do 35 milionów Chińczyków. Produkcja przemysłowa spadła o ponad 20%, na co wpływ, zdaniem władz ChRL, miało także wycofanie przez ZSRR swych ekspertów gospodarczych, w związku z narastającym antagonizmem pomiędzy Pekinem a Moskwą³¹.

²⁸ W. Rojek (red.), op. cit., s. 453.

²⁹ Ibidem., s. 454; J. K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, tłum. T. Lechowska, Z. Słupski, Warszawa-Gdańsk 2004, s. 352–354.

³⁰ W. Rojek (red.), op. cit., s. 454. „Symbolem Skoku stała się produkcja stali w prymitywnych dymarkach, które wkrótce pochłonęły jako paliwo sprzęt, narzędzia i miliony hektarów lasu, dając w zamian nie nadający się do niczego stalowy szmelc” (Ibidem, s. 454). Zob. M. Burdelski, W. J. Dziak, *Chiny u progu XXI wieku*, Toruń 1997, s. 9–52.

³¹ Zob. szerzej: J. Gray, *Rebellions and revolutions: China from the 1800s to the 1980s*, New York 1990, s. 287–325.

Problem granicy

Indie i Chiny posiadają wspólną granicę, która wynosi nieco ponad 3 tysiące kilometrów³². Nie została ona nigdy poddana delimitacji, ani demarkacji³³. Jednakże, jak pisze J. Rowiński, „w poważnym stopniu zachowała [ona – dopis wł. – B.W.] swój ustalony tradycją historyczną przebieg, co przy dobrej woli stron mogło stanowić dobrą podstawę do konstruktywnego rozwiązania rozbieżności. Fakt, że praktycznie przez dziesięć lat od powstania ChRL (do 1959) nie było na niej żadnych poważniejszych incydentów, potwierdzałyby ten punkt widzenia”³⁴. Granicę indyjsko-chińską dzieli się tradycyjnie na trzy sektory (odcinki): zachodni, centralny (środkowy) oraz wschodni³⁵. Obszary sporne wokół granicy indyjsko-chińskiej zajmują obszar około 125-130 tys. km².³⁶ Sektor zachodni znajduje się na granicy Xinjiangu i Tybetu z jednej strony oraz Dżammu i Kaszmiru z drugiej. Obiektem sporu jest położony na wysokości

---

³² Według danych The World Factbook 2007, granica indyjsko-chińska wynosi 3380 km. Zob. *The World Factbook 2007*, URL – <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>. Według źródeł chińskich ma ona wynosić około 2 tys. km, a według indyjskich około 3,5 tys. km. Tak duże rozbieżności wynikają głównie z ukształtowania granicy, która biegnie wysokogórkimi szczytami na odcinku zachodnim i centralnym lub trudno dostępnymi dżunglami na odcinku wschodnim. Obliczeń można dokonywać, albo łącznie z wszelkimi nierównościami terenu, albo sumarycznie z pewnym przybliżeniem. Zob. J. Rowiński, *Spory graniczne...*, s. 136; M. L. Sali, *India-China order dispute – a case study of the Eastern Sector*, New Delhi 1998, s. 1–2.

³³ M. L. Sali twierdzi, iż granica indyjsko-chińska podlega delimitacji geograficznej. Zob. *ibidem*, s. 5, 19–26.

³⁴ J. Rowiński, *Spory graniczne...*, s. 136.

³⁵ K. S. Shelvankar, *China's Himalayan frontier*, „International Affairs” (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 38, No. 4 (Oct., 1962), s. 472–473; G. Mosur, „*Polityka graniczna*” *Chińskiej Republiki Ludowej w latach 1949–1979 / Studium z zakresu metod ekspansji terytorialnej /*, Warszawa 1986 (praca doktorska), s. 49.

³⁶ Sporny sektor zachodni wynosi około 33 tys. km kw., sektor centralny to około 2 tys. km kw., a sektor wschodni wynosi około 90 tys. km kw. Zob. G. Mosur, *op. cit.*, s. 49; M. L. Sali, *op. cit.*, s. 56–62; M. Ławacz, B. Wizimirska, *op. cit.*, s. 19–26.

ponad 5 tys. metrów nad poziomem morza obszar nazywany Aksai Qin leżący na wschód od Ladakhu.

Chińczycy przyjmują, że Ladakh był tybetańską prowincją, do czasu gdy został zagarnięty przez maharadżę Dżammu-Gulaba Singha w latach 40-tych XIX wieku³⁷. Hindusi ripostują, iż granicę chińskiej prowincji Xinjiang na południowym wschodzie stanowią pasma górskie: Karakorum oraz Kunlun. W związku z powyższym terytoria położone na południe od powyższych pasm górskich, w tym Aksai Qin, przynależą do Kaszmiru i Ladakhu. Ladakh był krótko i dość luźno związany z Tybetem, ale owa więź została zerwana około tysiąca lat temu. Po krótkim okresie samodzielności Ladakh został włączony do Imperium Mogolskiego, a po upadku Mogołów został zjednoczony z Kaszmirem w nowym stanie Indii Brytyjskich w połowie XIX wieku³⁸. Jako prowincja kaszmirska Ladakh wszedł w skład Unii Indyjskiej po uzyskaniu przez Indie niepodległości. Chińczycy twierdzą, iż Indusi nie posiadali efektywnej kontroli nad Ladakhem, ponieważ rząd w New Delhi dopiero w lipcu 1958 roku dowiedział się, iż w okresie od marca 1956 do listopada 1957 roku Chińczycy wybudowali tam strategiczną drogę o łącznej długości 1179 km, łączącą miejscowość Yechang w Xinjiangu z miejscowością Gartok w Tybecie³⁹. 180-kilometrowy odcinek tej drogi przebiega przez obszary sporne Aksai Qin⁴⁰. „Według władz ChRL ten obszar Ladakhu od wieków należał do Chin, a jego nazwa wywodzi się z języka ujgurskiego i znaczy „pustynia białych kamieni [...]”⁴¹. Należy stwierdzić, iż o ile zachodni sektor posiada strategiczne znaczenia dla ChRL, o tyle w systemie bezpieczeństwa Indii, nie odgrywał nigdy znaczącej roli⁴².

³⁷ K. S. Shelvankar, op. cit., s. 474.

³⁸ M. L. Sali, op. cit., s. 33–41.

³⁹ J. Rowiński, *Spory graniczne...*, s. 137.

⁴⁰ Zob. szerzej: G. Mosur, op. cit., s. 50; J. N. Dixit, *India's foreign policy 1947...*, s. 52; S.A. Hoffman, *India and the China Crisis*, Berkeley-Los Angeles-London 1990, s. 9–16.

⁴¹ J. Rowiński, *Spory graniczne...*, s. 137.

⁴² G. Mosur, op. cit., s. 50; S. A. Hoffman, op. cit., s. 15–16.

W sektorze wschodnim granicy indyjsko-chińskiej obiekcje chińskie dotyczą legalności tak zwanej linii McMahona⁴³. Chiny określa ją linię McMahona jako „nielegalny produkt brytyjskiej polityki agresji przeciwko tybetańskiemu regionowi Chin”⁴⁴. Argumenty obu stron można przedstawić następująco. Chińczycy uważają, że tzw. linia McMahona nie była oficjalnie omawiana na konferencji w Simla (1913–1914), a „została określona przez brytyjskich i tybetańskich reprezentantów za plecami centralnego rządu chińskiego w trybie wymiany tajnych not w New Delhi 24 III 1914 roku, tj. jeszcze przed podpisaniem układu w Simli”⁴⁵. Po drugie Pekin podkreśla, iż układ z 3 lipca 1914 roku z Simla nigdy nie został ratyfikowany przez centralny rząd chiński. Indusi istotnie podkreślają, że centralne władze chińskie w Pekinie nigdy nie podpisały układu z Simla, jednakże ich sprzeciw przeciwko podpisaniu układu dotyczył wyłącznie granicy pomiędzy Tybetem Wewnętrznym i Zewnętrznym⁴⁶. Argumentu indyjskie zasadzają się na fakcie, iż obszar NEFA⁴⁷ nigdy nie znajdowały się pod władzą Lhasy, co więcej zawsze znajdował się pod efektywną kontrolą New Delhi. Dodatkowo rdzenni mieszkańcy tych terenów to głównie górskie plemiona, które nie mają wiele

---

⁴³ Sir Arthur Henry McMahon (1862–1949) był brytyjskim dyplomata, sekretarzem spraw zagranicznych w rządzie indyjskim. Był także uczestnikiem konferencji w Simla 1913–1914, na której przedłożył projekt linii granicznej pomiędzy Tybetem a Assamem. Tak zwana „linia McMahona” jest linią demarkacyjną wyznaczającą granicę między północno-wschodnimi Indiami, Tybetem i Bhutanem, która miała przebiegać szczytami Himalajów, a na niżej położonych terenach – wzdłuż działu wodnego. Zob. L. Frédéric, *Słownik cywilizacji indyjskiej*, t. 2, tłum. zesp. pod kier. P. Piekarskiego, „Książnica”, Katowice 1998, s. 5; G. Mosur, op. cit., s. 52; J. Rowiński, *Spory graniczne...*, s. 138; M. L. Sali, op. cit., s. 5.

⁴⁴ P. C. Chakravarti, *The evolution of India's northern borders*, London 1971, s. 19, cyt. za: G. Mosur, op. cit., s. 52.

⁴⁵ G. Mosur, op. cit., s. 52–53.

⁴⁶ Ibidem, s. 53–55.

⁴⁷ Jednostka administracyjna NEFA w roku 1972 została przemianowana na indyjski stan Arunachal Pradesh. S. A. Hoffman, op. cit., s. 16–22; J. Rowiński, *Spory graniczne...*, s. 138.

wspólnego z buddyzmem, czy też lamaizmem⁴⁸. Przez wieki znajdowali się oni pod władzą indyjskich dynastii z wschodnich Indii⁴⁹.

W sektorze środkowym mapy indyjskie i chińskie w zasadzie się pokrywają⁵⁰. Różnice dotyczą jedynie kilkunastu miejscowości⁵¹ i przełęczy, niemniej jednak o dużym znaczeniu.

Problem Tybetu

Kwestia Tybetu była pierwszym testem stosunków indyjsko-chińskich od czasu ich oficjalnego nawiązania. Tybet tradycyjnie pełnił funkcję państwa buforowego – oddzielającego cywilizację indyjską

⁴⁸ M. L. Sali, op. cit., s. 26–30.

⁴⁹ W XIII w. władzę nad tym obszarem przejęła dynastia Ahom (pochodząca z Myanmaru), która została zhinduizowana. W 1842 r. całą prowincję Assam zaanektowali Brytyjczycy. Zob. K. S. Shelvankar, op. cit., s. 475; M. L. Sali, op. cit., s. 41–42, 141–242.

⁵⁰ Znaczne poszerzenie informacji na temat aspektów prawnych oraz historycznych problemów granicy indyjsko-chińskiej znajdzie czytelnik między innymi w pozycjach: M. L. Sali, op. cit., s. 42–56; W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 133–170; V. Vertzberger, *India's Order Conflict with China: A perpetual analysis*, „Journal of Contemporary History”, Vol. 17, No. 4 (Oct., 1982); M. W. Fisher, L. E. Rose, *Ladakh and the Sino-Indian border crisis*, „Asian Survey”, Vol. 2, No. 8 (Oct., 1962); Green C. L., *Legal aspect of the Sino-Indian order dispute*, „The China Quarterly”, No. 3. (Jul. – Sep., 1960); R. A. Huttenback, *A historical note on the Sino-Indian dispute over the Aksai Chin*, „The China Quarterly”, No. 18 (Apr. – Jun., 1964); T. S. Murty, *Tawang and „The Un-negotiated dispute”*, „The China Quarterly”, No. 46 (Apr. – Jun., 1971); S. P. Sharma, *The India-China border dispute: an Indian Perspective*, „The American Journal of International Law”, Vo. 59, No. 1 (Jan., 1965); A. H. Cantril, *The Indian perception of the Sino-Indian border Clash*, „The Public Opinion Quarterly”, Vo. 28, No. 2 (Summer, 1964).

⁵¹ Shipki Pass, Puling Sumdo, Chuve, Chuje, Sangha i Lapthal, Tsungha, Sang, Thaga Pass, Mana Pass, Niti Pass, Tunjun La, Bara Hoti, Damzan, Kungri Bingri Pass, Darma Pass, Lipu Lekh Pass. Zob. G. Mosur, op. cit., s. 51; K. H. Pringsheim, *China, India, and their Himalayan border (1961–1963)*, „Asian Survey”, Vol. 3, No. 10 (Oct., 1963), s. 478; J. Rowiński, *Spory graniczne...*, s. 138. Chodzi głównie o znaczenie wojskowe, aczkolwiek wyżej wymienione sporne miejscowości i przełęcze pełniły ważną funkcję w handlu z Tybetem. Poza tym mają one dla Indusów znaczenie sentymtalne, gdyż znajdują się tam liczne święte sanktuaria od wieków tłumnie odwiedzane przez Hindusów.

i chińską. Łączyły go z Cesarstwem Chińskim dość burzliwe dzieje, częstokroć królestwo Tybetu było wielkim konkurentem dla Cesarstwa w handlu z Azją Środkową⁵². Jednakże „Tybet nie kwestionował nigdy zwierzchności cesarzy chińskich. Zwierzchność ta /suzereinitę/ była egzekwowana w różnym stopniu, w zależności od potęgi i zainteresowania władzy centralnej w Chinach”⁵³. Wraz ze skolonizowaniem Indii przez Wielką Brytanię, zauważalna stała się jej ekspansja w Tybecie⁵⁴. Brytyjczycy dysponujący znacznymi siłami, uzyskali wiele przywilejów handlowych⁵⁵. Po uzyskaniu niepodległości przez Indie przywileje te zostały formalnie przyznane Indiom⁵⁶. Jak pisze Yun-yuan Yang już w latach 1947–1949 zauważalne stało się narastające napięcie pomiędzy Indiami i Chinami w kwestii Tybetu⁵⁷.

J. Nehru starał się nie doprowadzić do interwencji zbrojnej wojsk Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej (ChAL-W) w Tybecie, ale jego działania na nic się zdały, gdyż już 1 stycznia 1950 Pekin ogłosił, iż oswobodzenie Tybetu jest jednym z priorytetów armii chińskiej⁵⁸. Wojska chińskie rozpoczęły działania wojenne 24 października 1950 roku, co spowodowało napięcie na linii New Delhi-Pekin⁵⁹. Indyjskie

---

⁵² W. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 172, 179. Zob. szerzej: E. S. Margolis, *War at the top of the world: the struggle for Afghanistan, Kashmir, and Tibet*, New York 2000, s. 179–240.

⁵³ M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 11. Zob. C. L. Shao, op. cit., s. 75–76.

⁵⁴ W. Rodziński, op. cit., s. 534.

⁵⁵ G. V. Ambekar, V. D. Divekar, *Documents on China's relations with South and South-East Asia (1949-1962)*, Bombay-New Delhi-Calcutta-Madras-London-New York 1964, s. 407–414.

⁵⁶ Zob. M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 8; J. Chen, *The Tibetan rebellion of 1959 and China's changing relations with India and the Soviet Union*, „Journal of Cold War Studies”, Vol. 8, No. 3, Summer 2006, s. 55–57.

⁵⁷ Zob. Y. Yun-yuan, *Controversies over Tibet: China versus India, 1947-1949*, „The China Quarterly”, No. 111. (Sep., 1987), s. 407–420; D. Norbu, *Tibet in Sino-Indian Relations: The Centrality of Marginality*, „Asian Survey”, Vol. 37, No. 11 (Nov., 1997), s. 1079; W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 29.

⁵⁸ Ibidem, s. 29–30; M. L. Sali, op. cit., s. 73–78.

⁵⁹ G. V. Ambekar, V. D. Divekar, op. cit., s. 414–419; M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 12–19.

noty generalnie podkreślały, iż Pekin pomimo swych zapewnień zdecydował się na rozwiązanie siłowe, co w opinii New Delhi można było wykluczyć posługując się środkami pokojowymi⁶⁰. 28 października Tybet wystosował do Indii petycję, z prośbą o mediację i pomoc dyplomatyczną⁶¹, odpowiedź chińska na powyższą prośbę nadeszła dwa dni później. Podkreślała ona, iż kwestia Tybetu jest wewnętrzną sprawą ChRL, zatem żadna zewnętrzna ingerencja nie będzie tolerowana⁶². Po względnym opanowaniu sytuacji w Tybecie, 23 maja 1951 roku Pekin ogłosił zawarcie siedemnastopunktowego porozumienia z Lhasą⁶³, które delegowało na rząd centralny w Pekinie kwestie stosunków zewnętrznych Tybetu, w zamian za zapewnienie, iż system polityczny i autonomia Tybetu będą zachowane⁶⁴. Wraz

⁶⁰ W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 30–33. Zob. Chen Jian, op. cit., s. 81.

⁶¹ Indie zostały poproszone o przedstawienie sprawy Tybetu na forum ONZ, jednakże odpowiedź indyjska dla rządu w Lhasie ograniczała się do stwierdzenia, iż taką prośbę należy kierować bezpośrednio do ONZ. Indyjskie stanowisko na forum ONZ potwierdzało wcześniejsze poglądy, iż nie podważając chińskich praw do Tybetu, z pewnością można było osiągnąć porozumienie środkami pokojowymi. Zob. W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 31–32.

⁶² Wobec stwierdzenia K. M. Pannikara, iż agresja chińska w Tybecie negatywnie wpłynęła na członkostwo ChRL w ONZ, Mao ripostował, za pośrednictwem Ministra Spraw Zagranicznych ChRL, iż *Tybet jest wewnętrzną sprawą Chin i żaden obcy kraj nie ma prawa się wtrącać* (*Mao Zedong xizang gongzuo wenxuan*—*Mao Zedong's Selected Works on Tibetan Affairs*), Beijing: Zhongyang wenxian and Zhongguo zangxue, 2001, s. 33, cyt. za: Chen Jian, op. cit., s. 81. W późniejszych notach Indie podkreślały, iż nie ma jakichkolwiek terytorialnych ani politycznych ambicji związanych z Tybetem, zależy im tylko na pokojowym rozwiązaniu problemów ich północnych sąsiadów. Chińska riposta ograniczała się do stwierdzenia, iż Chiny mają suwerenne prawa względem Tybetu i oskarżyły Indie o ich podważanie. Zob. W. F. Van Eekelen, op. cit.; B. N. Mullik, *My Years with J. Nehru: The Chinese Betrayal*, Bombay 1971, s. 80, cyt. za: J. Chen, op. cit., s. 82).

⁶³ Zob. tekst porozumienia w: G. V. Ambekar, V. D. Divekar, op. cit., s. 419–422.

⁶⁴ Polityka premiera J. Nehru wobec ChRL była szeroko dyskutowana w Indiach. Pojawiały się głosy krytykujące Nehruwiańską politykę *appeasementu* wobec Chin, jednakże premier Indii ripostował, że Indie muszą starać się zrozumieć Chiny i starać się, tak mocno jak to będzie tylko możliwe, nakierować Chiny na właściwą drogę. Zob. W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 32, 34–35; J. Chen, op. cit., s. 82.

z przejęciem władzy w Tybecie przez komunistów indyjscy przywódcy zdali sobie sprawę, iż specjalne stosunki i przywileje handlowe Indii z Tybetem będą mocno zagrożone⁶⁵. Jednakże stronnictwo Indii na rzecz ChRL w konflikcie koreańskich, ociepliło wzajemne stosunki⁶⁶, w wyniku czego przywódcy ChRL zaczęli uznawać indyjskie interesy handlowo-kulturalne w królestwie Dalaj Lamy⁶⁷. Za sugestią Zhou Enlaia nastąpiło przemianowanie dotychczasowej indyjskiej agencji politycznej w Lhasie w Konsulat Generalny; podobnie postąpiono z chińskim biurem w Bombaju⁶⁸. 31 grudnia 1953 roku zainicjowano indyjsko-chińskie negocjacje w kwestii indyjskich interesów handlowo-kulturalnych w Tybecie, co zaowocowało podpisaniem chińsko-indyjskiego porozumienia w sprawie Tybetu, którego preambuła zawiera, opisane powyżej, zasady *Pańcza Sila*⁶⁹. W porozumieniu jest mowa o Tybetańskim Okręgu Chin, przez co należy rozumieć oficjalne uznanie Tybetu przez Indie jako części ChRL. J. Nehru gorąco wierzył, iż nowe Chiny podążają drogą współpracy i konsultacji. Dlatego też, kiedy pod koniec 1956 i na początku 1957 roku Dalaj Lama odwiedził Indie i pragnął w nich pozostać, premier Indii naciskał na niego, by „powrócił do Tybetu i współpracował z Chińczykami na podstawie (siedemnastopunktowego – dopis wł.

⁶⁵ W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 35–36.

⁶⁶ Należy zaznaczyć, iż wielu badaczy podkreśla chińskie obawy, że Indie mogłyby odegrać kluczową rolę w przypadku zewnętrznej interwencji w Tybecie (np. mocarstw zachodnich). Zob. D. Norbu, *Tibet in Sino-Indian...*, s. 1082.

⁶⁷ Między innymi Zhou Enlai zapewnił o tym indyjskiego ambasadora w ChRL – K. M. Pannikara. Zob. W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 36.

⁶⁸ Nazwa *Bombaj* (ang. Bombay) została w 1995 r. zmieniona na *Mumbai*, choć dawna nazwa jest nadal w powszechnym użyciu.

⁶⁹ Porozumienie składa się z preambuły oraz sześciu artykułów, które w sposób szczegółowy regulują kwestię handlu transgranicznego pomiędzy Indiami a Tybetem. Uregulowano także kwestię wzajemnych pielgrzymek. Zob. *Porozumienie między Chińską Republiką Ludową i Indiami w sprawie Tybetu (Pekin, dnia 29 kwietnia 1954 r.)*, [w:] *Zbiór Dokumentów*, PISM, Warszawa 1954, Nr 5, s. 1157–1164; W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 36–37; J. Chen, op. cit., s. 57–70, 83.

– B.W.) porozumienia⁷⁰. Co warto podkreślić w kontekście Tybetu, to fakt, że ChRL była w stanie osiągnąć porozumienie z Indiami, mimo iż w kilku kwestiach nie osiągnięto konsensusu⁷¹, ale potrafiło je odpowiednio wyciszyć.

Rywalizacja w regionie Nepalu

Już od najdawniejszych czasów Nepal, podobnie jak Sikkim i Bhutan, leżał na styku dwóch wielkich starożytnych cywilizacji – chińskiej i indyjskiej. Ciężenie ku Indiom w przypadku Nepalu wynikające ze wspólnoty kulturowo-cywilizacyjnej było uwarunkowane odgródeniem Nepalu potężnym masywem górskim Himalajów od północy. Mimo to Nepalczycy posiadali liczne kontakty handlowe i przywileje w lamaistycznym Tybecie. Stąd mowa o tradycyjnej kolizji interesów Indii i Chin, której areną stały się państwa himalajskie, w tym największe z nich – Nepal.

W relacjach pomiędzy nowym niepodległym rządem indyjskim, a rządem nepalskim dostrzegamy powrót do nepalskiej polityki *lokajstwa*, której celem będzie uzyskanie jak najlepszych stosunków z niepodległymi Indiami. Dodatkowym czynnikiem wzmacniającym poczucie zagrożenia decydentów nepalskich było zajęcie Tybetu przez wojska chińskie. W duchu zagrożenia chińskiego i nieformalnego przyzwolenia na panowanie Ranów w Nepalu zawarto w lipcu 1950 roku dwa indyjsko-nepalskie układy bilateralne: umowę handlową oraz *Traktat o Pokoju i Przyjaźni*. Niemniej jednak ówczesne Indie to nie były Indie czasów brytyjskich. Nowo powstałe państwo indyj-

---

⁷⁰ Dalai Lama, *Freedom in Exile: The Autobiography of the Dalai Lama*, New York 1990, s. 117–118, 120, cyt. za: J. Chen, op. cit., s. 83. Zob. G. Ginsburgs, *Peking-Lhasa-New Delhi*, „Political Science Quarterly”, Vol. 75, No. 3 (Sep., 1960).

⁷¹ Chodziło o: problem granicy pomiędzy Tybetem a Indiami; kwestię percepcji Tybetu przez New Delhi, która była diametralnie różna od pekińskiej; wizję miejsca ChRL i Indii w świecie, szczególnie wśród państw niezachodnich. Zob. J. Chen, op. cit., s. 83–84.

skie posiadało ogromne doświadczenie w walce z niesprawiedliwością i wyzyskiem, dlatego też nie mogło z przemykaniem oczu patrzeć na autokratyczną polityką premierów nepalskich wobec wzrastającego w siłę ruchu opozycyjnego. Dodatkowo idealizm J. Nehru nie pozwalał mu akceptować terroru zza północnej granicy Indii, dlatego też szukał takiej formuły działania, która pozwalałaby mu na zachowanie stabilności politycznej Nepalu, przy kierowaniu się własnymi interesami narodowymi (tzw. polityka *drogi środka*). Racją stanu dla Indii było traktowanie Nepalu jako indyjskiej strefy wpływów – stąd atak na ten kraj byłby uważany za zagrożenie dla bezpieczeństwa Indii⁷². Rachunek dla dynastii Ranów za zbytnią lojalność wobec Korony brytyjskiej został wystawiony, czego postacią było niejako *dopuszczenie* przez New Delhi do nepalskiej rewolucji 1950/1951 roku i wciągnięcie do walki politycznej sił opozycyjnych, przy poszanowaniu godności króla – jako tradycyjnej głowy państwa nepalskiego⁷³. Wielkie wpływy Indii w Nepalu wywołały falę społecznego niezadowolenia, której ostrze zostało skierowana przeciwko New Delhi, a w której najbardziej zyskał monarcha (umocnienie pozycji) oraz w konsekwencji ChRL⁷⁴.

Zmiana na tronie monarszym w Nepalu (luty 1955), spowodowała przeobrażenie polityki zagranicznej tego państwa. Dotychczasową politykę *specjalnych stosunków z Indiami* starano się zastąpić tradycyjną polityką równoważenia wpływów. Jedynym sposobem ograniczenia wpływów New Delhi było nawiązanie stosunków dyplomatycznych z ChRL. Po ich nawiązaniu w lipcu 1955 roku Nepal i ChRL odbyły szereg rozmów w celu uregulowania kwestii granicy, przywilejów nepalskich w Tybecie oraz statusu kupców nepalskich w Lhasie i innych miastach tybetańskich⁷⁵. We wrześniu 1956 r.

⁷² C. L. Shao, op. cit., s. 78.

⁷³ K. Dębnicki, *Współczesna historia Królestwa Nepalu*, Warszawa 2005, s. 29–61; H. F. Armstrong, *Where India Faces China*, „Foreign Affairs”, (pre-1986), Jul 1959, s. 617–625.

⁷⁴ K. Dębnicki, op. cit., s. 81–84.

⁷⁵ Ibidem, s. 119–120.

obie strony zawarły *Porozumienie o utrzymywaniu przyjaznych stosunków oraz o handlu* oraz podpisano dwie noty: *Notę o wymianie przedstawicieli dyplomatycznych* oraz *Notę o handlu i stosunkach między Tybetańskim Regionem Chin i Nepalem*⁷⁶.

W koncepcjach J. Nehru Nepal i Indie miały głęboko *koordynować* swoją politykę zagraniczną, co w zasadzie sprowadzałyby się do nieformalnego zrzeczenia się przez Katmandu swej niezależności w polityce zewnętrznej⁷⁷. Jak pisze K. Dębnicki, Nepal zawarł stosunki dyplomatyczne z ChRL z trzech powodów. Po pierwsze, gdyż chciał w ten sposób zrównoważyć wpływy New Delhi. Po wtóre sukces na płaszczyźnie dyplomatycznej podniósłby prestiż Nepalu wśród sąsiadów i szerzej w skali całego kontynentu. Po trzecie wreszcie, zawarcie stosunków dyplomatycznych z Pekinem było szansą na zwiększenie pomocy gospodarczej i szerzej – rozkwit kraju⁷⁸. Chiny z kolei widziały w Nepalu potencjalną kartę przetargową w ich wieloaspektowej rywalizacji z Indiami⁷⁹. Bezwarunkowość pomocy chińskiej okazała się decydującą kwestią zintensyfikowania relacji na linii Katmandu-Pekin. Od 1955 roku Chiny wzmacniały swe stosunki z Nepalem, czego przejawem była wizyta Zhou Enlaia w Katmandu w lutym roku 1957. Można zgodzić się z K. Dębnickim, który pisze, że „Chiny nie zamierzały umacniać swojej pozycji w Nepalu zbyt szybko, w sposób, który mógłby za-

---

⁷⁶ Podpisane dokumenty były wielkiej wagi. Tybet został uznany przez władze nepalskie jako terytorium chińskie, jako że w dokumentach używa się terminu *Tybetański Region Chin*. Poprzednie traktaty wiążące oba państwa uznano za nieważne, a nowe stosunki zobowiązano się układać na podstawie pięciu zasad pokojowego współistnienia. Zdecydowano się udzielać wzajemnych przywilejów handlowych na zasadzie wzajemności, a także zapewniono w dokumentach swobodę w odbywaniu pielgrzymek religijnych przez obywateli obu krajów. Ibidem, s. 120–121.

⁷⁷ Swoją propozycję J. Nehru zawarł w formie *aide memoire*, która następnie została opublikowana w nepalskim tygodniu „Ihyali” z 1955 r. Zob. szerzej: ibidem, s. 112–113.

⁷⁸ Ibidem, s. 113–114; H. F. Armstrong, op. cit., s. 622–625.

⁷⁹ K. Dębnicki, op.cit., s. 117–120, 123–125.

alarmować Indie i stanowić pretekst do jakiejś gwałtowniejszej reakcji”⁸⁰.

Na przełomie lat 1956–1957 stosunki indyjsko-chińskie ulegały stopniowemu pogorszeniu⁸¹. „Taki rozwój sytuacji zmusił króla Mahendrę do przemyślenia polityki chińskiej w sposób, który by nie pozostawiłby Indiom żadnych wątpliwości co do jego zamierzeń i lojalności Nepalu”⁸². W tym celu król mianował premierem proindyjskiego polityka – K. I. Singha, który uważał iż „[...] interes Nepalu związany jest ściśle z Indiami bez względu na wszystko [...]”⁸³.

Sikkim, Bhutan i kwestia pakistańska

Zarówno królestwo Sikkimu jak i Bhutanu odgrywało niezwykle istotną rolę w architekturze bezpieczeństwa Indii, dlatego też New Delhi nieraz dawało świadectwa swej determinacji w obronie swej strefy wpływów w państwach himalajskich⁸⁴. Sikkim stanowi swego rodzaju łącznik pomiędzy – oddzielonymi potężnym masywem górskim Himalajów- hinduistycznymi Indiami, a buddyjskim Tybetem⁸⁵. Jak pisze Leo E. Rose, Sikkim łączyły z Indiami *specjalne interesy*,

---

⁸⁰ Ibidem, s. 122–123.

⁸¹ Ibidem, s. 125–126.

⁸² Ibidem, s. 126.

⁸³ „Times of India”, 12 października 1956, cyt. za: K. Dębnicki, op. cit., s. 126.

⁸⁴ 28 sierpnia 1959 r. w odpowiedzi na ataki polityczny za swoją bezczynność wobec narastających agresji chińskich, J. Nehru tak się wyraził o znaczeniu Sikkimu i Bhutanu dla Indii: „Rząd Indii jest odpowiedzialny za zapewnienie bezpieczeństwa granic Sikkimu i Bhutan, i ich terytorialnej integralności dlatego jakakolwiek agresja przeciwko Bhutanowi i Sikkimowi będzie oznaczała agresję przeciwko Indiom” („Times of India”, August 29, 1959, cyt. za: H. A. Steiner, op. cit., s. 169.

⁸⁵ Zob. L. E. Rose, *India and Sikkim: Redefining the Relationship*, „Pacific Affairs”, Vol. 42, No. 1 (Spring, 1969), s. 32; Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, *Bhutan's Foreign Policy: Cautious Self-Assertion*, „Asian Survey”, Vol. 33, No. 11 (Nov., 1993), s. 1044; G. N. Patterson, *Recent Chinese policies in Tibet and towards the Himalayan Border States*, „The China Quarterly”, No. 12 (Oct. – Dec., 1962), s. 197–198.

które wynikały między innymi z strategicznego położenia królestwa, które Brytyjczycy uczynili swoim *protektoratem* w swojej ekspansji na północ⁸⁶.

Po 1947 roku niepodległe Indie, mimo iż nie dążyły do częstego interweniowania w Sikkimie, to jednak postrzegały to małe królestwo poprzez pryzmat swojego systemu bezpieczeństwa, szczególnie jego wschodniej części⁸⁷. Wraz z powstaniem ChRL w 1949 oraz chińską interwencją w Tybecie w 1950 roku, Indie zaczęły aktywnie zabiegać o nadanie swym stosunkom z państwami himalajskimi bardziej formalnego charakteru. 5 grudnia 1950 New Delhi i Gangtok podpisały traktat, który potwierdzał *de iure* zwierzchność Indii nad Sikkimem. Za cenę uczynienia z Sikkimu *protektoratu* zgodnie z literą traktatu z 1950 roku. Indie były zobowiązane do zapewnienia królestwu autonomii⁸⁸, same przyjmując odpowiedzialność za zapewnienie bezpieczeństwa i integralności terytorialnej królestwa. New Delhi mogło, zgodnie z postanowieniami traktatu, przedsięwziąć wszelkie niezbędne środki dla zapewnienia bezpieczeństwa Indii, łącznie ze stacjonowaniem wojsk indyjskich w królestwie. W traktacie jest była mowa o tym, iż „stosunki zewnętrzne Sikkimu będą prowadzone i regulowane wyłącznie przez rząd Indii” oraz, że Sikkim nie będzie posiadał jakichkolwiek stosunków z innymi mocarstwami⁸⁹.

Strategiczne znaczenie Bhutanu dla Indii wynika, podobnie jak w przypadku Sikkimu, z jego usytuowania na granicy indyjsko-

---

⁸⁶ Faktyczne potwierdzenie *protektoratu* Wielkiej Brytanii nad Sikkimem nastąpiło w brytyjsko-chińskim traktacie z 1890. Zob. L. E. Rose, op. cit., s. 32–33.

⁸⁷ Zob. Ibidem, s. 33; R. Gupta, *Sikkim: The Merger with India*, „Asian Survey”, Vol. 15, No. 9 (Sep., 1975).

⁸⁸ Owa autonomia była podporządkowana postanowieniom traktatu. Należy zauważyć, iż gospodarka Sikkimu była silnie scalona z gospodarką indyjską. Wynikało to, poza wieloma innymi czynnikami, z faktu, iż jedyną legalną walutą w królestwie była rupia indyjska. Zob. L. E. Rose, op. cit., s. 34–36.

⁸⁹ Jak stwierdzają badacze, traktat indyjsko-sikkimski zawiera precyzyjniejsze zapisy w porównaniu z podobnymi traktatami zawartych przez Indie z Bhutanem oraz Nepalem. Zob. ibidem, s. 35–36.

-chińskiej, a także bliskiego sąsiedztwa Bangladeszu oraz Nepalu⁹⁰. Tradycyjnie Bhutan izolował się od wszelkich spraw międzynarodowych, co pozwalało mu zachować niezależność oraz swoistą tożsamość⁹¹. Brytyjczycy, którzy postrzegali Bhutan przez pryzmat jego buforowej funkcji, usankcjonowali swoją zwierzchność nad sprawami zagranicznymi królestwa w dwóch traktatach z 1865 oraz z 1910 roku⁹². Dlatego też od czasu uzyskaniu przez Indie niepodległości, Bhutan jest postrzegany jako państwo znajdujące się w indyjskiej *strefie wpływów*⁹³. Chińska percepcja Bhutanu wynika z jego silnych relacji z Tybetem, stąd też przesunięcie granic buforowych z Tybetu na państwa himalajskie, w tym Bhutan, było priorytetem polityki zagranicznej ChRL (szczególnie od końca lat pięćdziesiątych XX w.)⁹⁴.

Usankcjonowanie indyjskich interesów w Thimphu nastąpiło w traktacie z 1949 roku. Przewidywał on, iż w sprawach zagranicznych królestwo Bhutanu, będzie *radzić się*⁹⁵ Indii, które z kolei zapewniają królestwu niezależność w kwestii spraw wewnętrznych. W traktacie jest także mowa o pomocy gospodarczej New Delhi dla

---

⁹⁰ V. J. Belfiglio, *India's Economic and Political Relations with Bhutan*, „Asian Survey”, Vol. 12, No. 8 (Aug., 1972), s. 680; G. N. Patterson, op. cit., s. 198–199.

⁹¹ Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, op. cit., s. 1045.

⁹² Ibidem, s. 1043; V. J. Belfiglio, op. cit., s. 680–681.

⁹³ Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, op. cit., s. 1044.

⁹⁴ Zob. D. Norbu, *Strategic Development in Tibet: Implications for Its Neighbours*, „Asian Survey”, Vol. 19, No. 3 (Mar., 1979).

⁹⁵ Artykuł II wspomnianego traktatu, mówiący o indyjskim *poradnictwie* w sprawach polityki zagranicznej Bhutanu, był najbardziej enigmatyczny. Generalnie spór dotyczył kwestii, czy Bhutan musi akceptować *radę* Indii w kwestiach stosunków zewnętrznych (czyli *de facto* zgodzić się na prowadzenie swej polityki zagranicznej przez Indie), czy też może je tylko wysłuchać niekoniecznie postępując zgodnie z nimi. New Delhi stosowało wykładnię, według której wszelkie sprawy zagraniczne Thimphu muszą być negocjowane z New Delhi. Dopiero później władze Indii przyjęły interpretację bhutańską, zgodnie z którą, zapisy traktatu z 1949 r. obligują Bhutan do wysłuchania indyjskich porad na temat ich stosunków międzynarodowych, ale nie obligują Bhutanu do ich akceptacji. Zob. Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, op. cit., s. 1043; V. J. Belfiglio, op. cit., s. 682.

Bhutanu, swobodzie handlu, kwestii importu broni do Thimphu z lub poprzez terytorium Indii, oraz o wiecznej przyjaźni pomiędzy rządami obu wymienionych państw⁹⁶. J. Nehru bardzo podkreślał, iż zamiarem Indii nie jest podporządkowanie sobie Bhutanu, wręcz przeciwnie uważał on, iż Bhutan jako niepodległe państwo ma prawo do wyboru swej własnej drogi rozwoju⁹⁷. Belfiglio pisze, iż mimo że Indie nie podpisały w latach pięćdziesiątych jakiegokolwiek traktatu wojskowego z Bhutanem, to nieraz jednostronnie deklarowały, iż atak na Bhutan będzie odczytywany przez New Delhi jako atak na ich własny kraj⁹⁸.

Narastający konflikt w Tybecie, szczególnie po 1959 roku pchnął Bhutan ku zdecydowanej reorientacji swojej polityki izolacjonizmu⁹⁹. Po pierwsze, nastąpiło większe zbliżenie z Indiami, szczególnie w kwestiach bezpieczeństwa oraz współpracy gospodarczej¹⁰⁰. Po drugie, zainicjowano politykę modernizacji państwa. Po trzecie w celu osiągnięcia większego poziomu rozwoju gospodarczego oraz zachowania swej niezależności zdecydowano się na stopniowe otwarcie na świat zewnętrzny¹⁰¹.

Przywódcy ChRL, chcąc rozszerzyć swoje wpływy na państwa himalajskie, zaproponowali stworzenie Konfederacji Państw Hima-

⁹⁶ Zob. V. J. Belfiglio, op. cit., s. 681.

⁹⁷ Zob. *Foreign Policy of India, Texts of Documents, 1947–64*, Lok Sabha Secretariat, New Delhi, 1964, s. 8, cyt. za: V. J. Belfiglio, op. cit., s. 682.

⁹⁸ Zob. V. J. Belfiglio, op. cit., s. 684. Podobne wypowiedzi formułowali politycy bhutańscy, między innymi premier Jigme Dorji, który 15 września 1959 r. stwierdził w New Delhi, iż z przyjemnością przyjął zapewnienia premiera Jawaharlala J. Nehru o pomocy dla Bhutanu w przypadku jakiegokolwiek ataku zewnętrznego.

⁹⁹ Wielką konsternację w Katmandu oraz New Delhi wywołało opublikowanie w 1958 r. w chińskim magazynie „China Pictorial” mapy Chin, ukazującej część Bhutanu wchodzącą w skład terytorium ChRL. Bhutańskie Zgromadzenie Narodowe (*Tshogdu*) wyraziło swój sprzeciw wobec agresji kartograficznej Pekinu oraz poprosiło rząd Indii o zajęcie się tą kwestią. Zob. Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, op. cit., s. 1043; V. J. Belfiglio, op. cit., s. 683–684.

¹⁰⁰ Zob. Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, op. cit., s. 1045–1046; V. J. Belfiglio, op. cit., s. 676–680; G. N. Patterson, op. cit., s. 199.

¹⁰¹ Zob. Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, op. cit., s. 1045.

lajskich (Confederation of Himalayan States), która składałaby się z Nepalu, Bhutanu, Sikkimu, NEFA oraz Nagalandu¹⁰². Jednakże wobec sprzeciwu Indii i obawy wyżej wymienionych państw i regionów przed podporządkowaniem ich interesom Pekinu, koncepcja upadła.

Chińsko-indyjskie braterstwo w latach pięćdziesiątych było dla Pakistanu alarmujące, szczególnie jeśli chodzi o rozwiązanie kwestii Kaszmiru. W celu osłabienia potężniejszych Indii Pakistan zdecydował się na rozwijanie relacji na linii Karaczi-Pekin¹⁰³. Motywacje chińskie w nawiązaniu bliskich stosunków z Pakistanem doskonale przedstawił K. H. Pringsheim, zaliczył do nich: naruszenie SEATO i CENTO oraz „wyciągnięcie” Pakistanu z bliskiego sojuszu z państwami Zachodu, w tym szczególnie USA; stopniową integrację Pakistanu z nowym chińskim imperium obejmującym poza Pakistanem szereg innych państw, nie tylko azjatyckich¹⁰⁴; dalsze upokarzanie Indii na arenie międzynarodowej i wspieranie tendencji dezintegracyjnych Unii Indyjskiej; rozszerzenie chińskich wpływów na świat islamski, przy pomocy Pakistanu; wykorzystywanie propagandy pakistańskiej dla chińskich haseł i kampanii; ostentację ChRL,

---

¹⁰² Bhutan odmówił w niej udziału ze względu na bliskie stosunki z Indiami, a także z obawy o zdominowanie Konfederacji Państw Himalajskich przez Nepal, jako najsilniejsze państwo. Co oczywiste obawiano się także zbytnej ingerencji ChRL. Zob. G. N. Patterson, op. cit.; H. A. Steiner, op. cit., s. 168.

¹⁰³ Zob. B. S. Gupta, *A Maoist line for India*, „The China Quarterly”, No. 33 (Jan. – Mar., 1968), s. 3); A. Hussain, *Pakistan its ideology and foreign policy*, Frank Cass & Co. Ltd., London 1966, s. 47–178. Miasto Karaczi było stolicą Pakistanu od jego powstania do 1960 r., następnie stolicę przeniesiono tymczasowo do Rawalpindi (10 lat), a od roku 1970 stolicą Pakistanu jest Islamabad. Zob. L. Frédéric, op. cit., t. 1, s. 384, 421 oraz t. 2, s. 177.

¹⁰⁴ Pringsheim pisze o Korei Północnej, Północnym Wietnamie, Indonezji, Kambodży, Birmie (Myanmarze), Laosie, Malezji, państwach himalajskich, Singapurze, Cejlonie (Sri Lance), indyjskich stanach, Japonii, Afganistanie, Albanii, Mali, Kubie oraz innych państwach Ameryki Łacińskiej oraz Afryki, które zapragną prędzej czy później przystąpić do chińskiego imperium. Zob. K. H. Pringsheim, *China's Role in the Indo-Pakistani Conflict*, „The China Quarterly”, No. 24 (Oct. – Dec., 1965), s. 173.

która w Azji jest wystarczająco potężna by iść swą własną drogą, bez względu na to, czego oczekują Stany Zjednoczone; stopniową infiltrację rządu pakistańskiego przez *elementy* prochińskie i prokomunistyczne, które w odpowiednim momencie będą zdolne do przejęcia władzy w państwie¹⁰⁵.

Pakistan uznał nowy – komunistyczny rząd chiński 4 stycznia 1950 roku. Poparł także, nie mając powodzenia, rezolucję Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 15 września 1950, która dotyczyła kwestii reprezentacji komunistycznych Chin w Organizacji Narodów Zjednoczonych¹⁰⁶. Pierwsze zbliżenie indyjsko-pakistańskie nastąpiło w okresie, gdy na kontynencie azjatyckim panował *duch* Bandungu¹⁰⁷. Wraz z pogarszaniem się stosunków na linii New Delhi-Pekin, rola i znacznie czynnika pakistańskiego wzrastały, co było szczególnie zauważalne w kwestii chińskiego stosunku względem Kaszmiru¹⁰⁸.

---

¹⁰⁵ Ibidem, s. 173.

¹⁰⁶ W. M. Dobell, *Ramifications of the China-Pakistan border treaty*, „Pacific Affairs”, Vol. 37, No. 4 (Autumn, 1964), s. 284.

¹⁰⁷ Nieco wcześniej pakistański ambasador w ChRL częstokroć wypowiadał się na temat woli Pakistanu w nawiązaniu bliższych, harmonijnych stosunków z Pekinem (Ibidem, s. 283). Zhou Enlai podczas konferencji państw azjatyckich i afrykańskich w Bandungu poinformował delegatów, iż premier Pakistanu – Mohammad Ali zapewniał go, iż mimo swej akcesji do SEATO Pakistan nie jest wrogi Chinom i nie obawia się chińskiej agresji. W czasie konferencji premier Mohammad Ali otrzymał zaproszenie Zhou Enlaia do wizyty w ChRL. Wzajemne wizyty premiera ChRL oraz nowego premiera Pakistanu – Suhrawardy odbyły się w 1956 r. Zob. K. H. Pringsheim, *China's Role...*, s. 170; W. M. Dobell, op. cit., s. 283–284; W. J. Barnds, *China's relations with Pakistan: durability amidst discontinuity*, „The China Quarterly”, No. 63 (Sep., 1975), s. 467–470.

¹⁰⁸ ChRL nie ingerowała początkowo w kwestię Kaszmiru, nawołując jedynie zwaśnione strony do pokojowego uregulowania sporu. W roku 1962 nastąpiła zmiana taktyki chińskiej w sprawie Kaszmiru, co zaowocowało notą Pekinu skierowaną do ambasady indyjskiej w ChRL z 31 maja 1962, iż „Pekin nigdy nie zaakceptował bez zastrzeżeń twierdzenia, że suwerenność nad Kaszmirem sprawują Indie” (W. M. Dobell, op. cit., s. 285). Por. *Sino-Pakistani „Agreement” March 2, 1963. Some Facts*, External Affairs Ministry, Delhi, March 16, 1963, s. 10, 15.

Ruch solidarności afro-azjatyckiej i przywództwo w „trzecim świecie”

W dniach 12–24 kwietnia 1955 roku odbyła się w Bandungu (Indonezja)¹⁰⁹, konferencja 24 państw afrykańskich i azjatyckich, w tym Indii i Chin¹¹⁰. „Jej idea wynikała głównie z lansowanej głównie przez Indie koncepcji solidarności azjatyckiej, zakładającej wspólne dążenie do zapewnienia pokoju nie tylko w Azji, ale i na innych kontynentach oraz rozwijanie stosunków politycznych i gospodarczych. Indie zdawały sobie bowiem sprawę, że osiągnięcie tych celów wymaga wyjścia poza ramy regionalne dla przewyższenia coraz ostrzej zarysowujących się różnic politycznych i sprzeczności interesów między państwami kontynentu azjatyckiego”¹¹¹. Dużym sukcesem konferencji było wspólne stanowisko państw Azji i Afryki w niektórych węzłowych kwestiach międzynarodowych. Rozwinięto zasady pokojowego współistnienia państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i *Pańcza Sila* w formie deklaracji w sprawie powszechnego pokoju i współpracy. Zawierała ona zapisy dotyczące: poszanowania podstawowych praw człowieka oraz celów i zasad Karty Narodów Zjednoczonych; poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej każdego państwa; uznania równości wszystkich ras i wszystkich narodów; powstrzymania się od interwencji w sprawy wewnętrzne drugiego kraju; poszanowania prawa każdego kraju do indywidualnej i zbiorowej obrony zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych; powstrzymania się od wykorzystywania układów o obronie zbiorowej w imię egoistycznych interesów któregoś z wielkich mocarstw oraz do wywierania nacisku na inne kraje; po-

¹⁰⁹ Poprzedzona konferencjami w New Delhi (marzec 1947) i Kolombo (kwiecień-maj 1954). Zob. J. Sutor, op. cit., s. 49–51; N. T. Kaul, op. cit., s. 8–14.

¹¹⁰ ChRL zaproszono na wniosek J. Nehru. Zob. J. Kukułka, op. cit., s. 96; H. Passin, op. cit., s. 86–87; W. Malendowski, *System kolonialny, dekolonizacja, neokolonializm*, [w:] W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 1998, s. 293–294; W. F. van Eekelen, op. cit., s. 51–63.

¹¹¹ J. Sutor, op. cit., s. 53.

wstrzymania się od aktów i gróźb agresji oraz stosowania siły przeciwko integralności terytorialnej lub niezależności politycznej drugiego kraju; rozwiązywania sporów międzynarodowych za pomocą pokojowych środków (rokowania, pojednawstwo, arbitraż, i inne), zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych; rozwoju współpracy we wspólnym interesie; poszanowania sprawiedliwości i zobowiązań międzynarodowych¹¹².

Konferencja w Bandungu miała istotne znaczenie dla stosunków indyjsko-chińskich. J. Nehru będący wówczas niezwykle popularnym przywódcą ruchu solidarności afro-azjatyckiej chciał pozyskać Chiny do sprawy budowy nowego systemu międzynarodowego opartego na zupełnie innych podstawach, w miejsce dotychczasowej rywalizacji blokowej¹¹³. Państwa uczestniczące w konferencji przyjęły powyższą deklarację z uwagi na chęć nieuczestniczenia w konfrontacji blokowej oraz w celu oparcia stosunków międzypaństwowych na literze zapisów Karty Narodów Zjednoczonych. Ważnym czynnikiem późniejszej popularności ruchu solidarności afro-azjatyckiej¹¹⁴, a potem ruchu państw niezaangażowanych była jego otwartość, przez co rozumie się otwarcie na nowo powstałe państwa bez względu na ich ustrój społeczno-polityczny.

Największymi z państw nowo wyzwolonych w XX wieku oraz państw, które były zacofane gospodarczo oraz wyzyskiwane przez imperialistyczną politykę mocarstw zachodnich, nazywanymi powszechnie państwami *Trzeciego Świata*, były Indie oraz Chiny. Indie i Chiny postrzegają siebie jako państwa predestynowane do ogrywania znaczącej roli w stosunkach międzynarodowych, w tym wśród

¹¹² Zob. J. Sutor, op. cit., s. 55–56; *Asian-African cooperation based on Bandung spirit*, „The New Light of Myanmar”, 20 May, 2005; K. Z. Win (University of Wollongong), *The Asian Socialist Conference in 1953 as precursor to the Bandung Conference in 1955*; J. Kukułka, op. cit., s. 97; E. M. Hause, op. cit., s. 71; W. Malendowski, *Ruch państw...*, s. 314–315.

¹¹³ Zob. G. C. Mwangi (Shikoku Gakuin University), *Bandung Conference: The Quest for a moral resolution to the color Question*, African Studies Association of Australasia and the Pacific 2003 Conference Proceedings – African on a Global Stage,

¹¹⁴ Zob. szerzej: G. V. Ambekar, V. D. Divekar, op. cit., s. 7–72.

państw Trzeciego Świata, chociażby ze względu na ich ogromny potencjał ludnościowo-gospodarczy. Trzeba jednakże zaznaczyć, iż zdecydowanie silniejsze poczucie wyjątkowości było wśród Chińczyków, którzy chcieli za wszelką cenę odzyskać dominującą pozycję najpierw na kontynencie azjatyckim, a później globalnie¹¹⁵. Początek lat pięćdziesiątych był okresem wielkiej przyjaźni indyjsko-chińskiej, ale już wtedy wielu badaczy dostrzegało możliwość potencjalnego konfliktu interesów Indii i Chin w związku z aspiracjami przywódczymi obu państw wśród państw Trzeciego Świata¹¹⁶. „Ambicje Delhi do przywództwa w Trzecim Świecie były wyzwaniem dla Pekinu, aspirującego do takiej samej roli. Nehru, promujący ChRL na arenie międzynarodowej i przełykający dość gładko chińską aneksję buforowego państwa tybetańskiego (co miało mieć nader złowrogie skutki), zupełnie tego nie dostrzegał”¹¹⁷.

Powstanie w Tybecie – marzec 1959

10 marca 1959 roku wybuchło antychińskie i antykomunistyczne powstanie w Lhasie, która znajdowała się od prawie ośmiu lat pod efektywną kontrolą Pekinu¹¹⁸. Wybuch powstania w Tybecie postawił na porządku dziennych wyciszone animozje indyjsko-chiń-

¹¹⁵ „Polityka przywódców chińskich wobec Indii, na niektórych etapach, była funkcją ich całościowej orientacji, modelowanej między innymi przez nacjonalizm i poczucie prawa do statusu mocarstwa światowego. Podobnych akcentów nie brakowało także w koncepcjach i praktyce indyjskiej polityki zagranicznej, ale nie one nadawały kierunek polityce Indii wobec ChRL” (M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 6).

¹¹⁶ Między innymi Shao Chuan Leng na łamach „Far Eastern Survey” z roku 1952, stwierdzał, iż ze względu na diametralne różnice w charakterze rządów Indii i Chin jest wysoce prawdopodobne, iż oba państwa będą ze sobą rywalizować w przyszłości, w tym o przywództwo w Trzecim Świecie. Zob. C. L. Shao, op. cit., s. 78). Zob. G. T. Yu, *China and the Third World*, „Asian Survey”, Vol. 17, No. 11 (Nov., 1977), s. 1036–1037.

¹¹⁷ W. Rojek (red.), op. cit., s. 433.

¹¹⁸ J. Chen, op. cit., s. 71–80.

skie¹¹⁹. Z uwagi na przychylność opinii publicznej w Indiach dla walki Tybetańczyków o zachowanie swej tożsamości, Nehru prowadził dualistyczną politykę. Z jednej strony z uwagi na charakter obranej przez swój kraj polityki zagranicznej oraz uznania interesów Pekinu w Tybecie unikał ostrej krytyki polityki kierownictwa ChRL w tej kwestii. Z drugiej jednakże strony wyrażał swoje współczucie dla Tybetańczyków, szczególnie Dalajlamy. Premier Indii twierdził, iż można było uniknąć rozwiązania siłowego¹²⁰.

Mao i inni przywódcy chińscy oskarżali Indie o wspieranie rebelii w Tybecie¹²¹. Kwestia stosunków indyjsko-chińskich była przedmiotem specjalnego spotkania przywódców KPCh w Szanghaju z 25 marca 1959 roku. Politykę Indii wobec Tybetu ostro skrytykował wówczas Deng Xiaoping. Oskarżył Indie, a w szczególności Jawaharlala Nehru o głębokie zaangażowanie w rewoltę w Lhasie. W jego wystąpieniu pojawiło się także ostrzeżenie skierowane dla New Delhi¹²². Pogorszenie relacji na linii New Delhi-Pekin nastąpiło 31 marca 1959 roku, kiedy XIV Dalajlama Tybetu wraz z grupą swoich zwolenników uciekł do Indii, gdzie został ciepło przyjęty¹²³. Po ucieczce Dalajlamy Mao póki co temperował oskarżenia względem Indii, gdyż widział jeszcze korzyści płynące z przyjacielskich stosunków z New Delhi. Kiedy 18 kwietnia 1959 duchowy przywód-

---

¹¹⁹ „[...] the 1959 Tibet revolt was much more than a contributing factor to the deterioration of (Sino-Indian – dopisek wł. – B.W.) relations. It was also a watershed in the bilateral relationship and one of the main causes of the 1962 Sino-Indian conflict” (D. Norbu, *Tibet in Sino-Indian Relations...*, s. 1086).

¹²⁰ Zob. J. Chen, op. cit., s. 84–85; W. F. Van Eekelen, op.cit., s. 85.

¹²¹ Na przykład 17 marca 1959 r. podczas spotkania Politbiura KPCh Zhou Enlai stwierdził, iż rebelia była związana z postawą rządu Indii. Zhou stwierdził także, iż centrum dowodzenia powstaniem znajdowało się w Kalimpong, znajdującym się na terytorium Indii. Zob. J. Chen, op. cit., s. 85.

¹²² Deng Xiaoping powiedział: „pozwalamy teraz władzom Indii na robienie niewłaściwych rzeczy i kiedy przyjdzie na to czas, z pewnością rozliczymy się z nimi” – J. Chen, op. cit., s. 85.

¹²³ Do końca maja 1959 r. z Tybetu do północnych Indii zbiegło około 7 tys. Tybetańczyków, głównie elita intelektualna. Zob. J. Chen, op. cit., s. 54; W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 86–90.

ca Tybetu wydał za przyzwoleniem rządu indyjskiego oświadczenie zzywające Tybet do niepodległości¹²⁴, Mao poinstruował propagandę chińską do zmiany stanowiska względem Indii. Indusi zostali okrzyknięci reakcjonistami i ekspansjonistami, którzy przejęli brytyjską tradycję kolonialną. W oczach propagandy chińskiej rebelia w Tybecie nie wybuchła jako wyraz sprzeciwu Tybetańczyków wobec polityki Pekinu, ale zainspirowali ją indyjscy ekspansjoniści i stający za nimi imperialiści anglosascy. Co oczywiste, Mao oskarżał także za bieg wydarzeń w Tybecie samego premiera Nehru¹²⁵.

Wielki Sternik chciał wykorzystać indyjską i tybetańską kartę na arenie międzynarodowej¹²⁶ oraz wewnętrznie z trzech powodów. Po pierwsze uważał, że krytyka Indii i samego Nehru pozwoli ChRL wytłumaczyć się z brutalnych działań podjętych w Tybecie w celu zdławienia powstania. Po drugie pozwoli ona przeprowadzić *demokratyczne reformy* w Tybecie¹²⁷, czyli w praktyce całkowicie podporządkować Tybet Pekinowi. Po trzecie wreszcie, poprzez koncepcję wroga zewnętrznego przywódcy ChRL starał się odciągnąć uwagę ludności chińskiej od katastrofalnych skutków Wielkiego Skoku¹²⁸. Oficjalne oskarżenie Indii nastąpiło w dokumencie zatytułowanym *Rewolucja w Tybecie i filozofia Nehru (The Revolution in Tibet and Nehru's Philosophy)* wydanym 6 maja 1959 roku. W dokumencie obwiniano Indie o blokowanie chińskich reform socjalnych oraz

---

¹²⁴ Dalajlama wyznał także, iż opuścił Tybet z własnej woli i jest wdzięczny rządowi Indii za udzielenie mu azylu. Zob. J. Chen, op. cit., s. 86–87.

¹²⁵ Zob. Ibidem, s. 87. Por. J. W. Garver, *Review essay: India, China, the United States, Tibet, and the Origins of the 1962 War*, „India Review”, Vol. 3, No. 2, April 2004.

¹²⁶ W związku z wydarzeniami w Tybecie pogorszeniu uległy stosunki na linii Moskwa-Pekin, które wcześniej nie były najlepsze z uwagi na maoistowską krytykę *odwilży* Chruszczowa. Zob. także: J. Chen, op. cit., s. 89–99; J. Kukułka, op. cit., s. 120–121.

¹²⁷ Chińskie kierownictwo nie postrzegало powstania w Tybecie jako zagrożenia, postrzegano je bardziej jako szansę na *prawdziwe włączenie* Tybetu do ChRL. Zob. J. Chen, op. cit., s. 72–73.

¹²⁸ Zob. Ibidem, s. 87–88.

politycznych w Tybecie, a także o ambicje terytorialne w królestwie, będące spuścizną rządów brytyjskich na subkontynencie. W końcu zarzucono polityce premiera Indii dwuznaczność, stwierdzając, iż raz to uznaje Tybet jako część składową ChRL, innym razem zaś postrzega Tybet jako bufor pomiędzy Indiami i ChRL. Spór indyjsko-chiński nabrał charakteru otwartej konfrontacji¹²⁹.

Napięcia na granicy, incydenty zbrojne

Przebieg linii granicznej biegnącej pomiędzy Indiami i Chinami został oficjalnie zakwestionowany w liście premiera Zhou Enlaia do premiera J. Nehru z 23 stycznia 1959 roku¹³⁰. Premier chiński stwierdził, iż granica chińsko-indyjska nigdy formalnie nie została poddana delimitacji. Ponadto z historycznego punktu widzenia, nigdy nie było żadnego traktatu granicznego, którego sygnatariuszami byłyby oba zainteresowane rządy, tzn. rząd Indii i chiński rząd centralny¹³¹. Stanowisko Indii zaprezentował Nehru w odpowiedzi na list Zhou (marzec 1959 r.). Premier Nehru stwierdził, iż granica indyjsko-chińska w kształcie, w jakim przedstawia ją rząd Indii, była wystarczająco dobrze wyznaczona za pomocą geografii, tradycji oraz traktatów. Indusi domagają się wycofania chińskich wojsk z indyjskiego obszaru Aksai Qin, czyli *de facto* żądają przywrócenia *status quo ante*, w przeciwieństwie do poprzedniej propozycji Zhou Enlaia zachowania ówczesnego *status quo*¹³², co sankcjonowałyby chińskie nabytki terytorialne w Ladakhu. Dalsze sprecyzowanie chińskich roszczeń nastąpiło w kolejnym liście Zhou Enlaia z 8 września 1959

¹²⁹ Zob. D. Norbu, *Tibet in Sino-Indian Relations...*, s. 1085.

¹³⁰ Szczegółowy opis konfliktu indyjsko-chińskiego z perspektywy Indii znajdzie czytelnik w wydanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Indii jedenastu tomach tzw. Białej Księgi.

¹³¹ N. Maxwell, *China and India: The un-negotiated dispute*, „The China Quarterly”, No. 43 (Jul. – Sep., 1970), s. 60.

¹³² *Ibidem*.

roku¹³³. Chiński premier stwierdził, że Chiny nigdy nie zaakceptowały linii McMahona¹³⁴. Aż do czasu wybuchu wojny indyjsko-chińskiej w październiku 1962 roku oba rządy prowadziły ożywioną polemikę w kwestiach granicznych. Generalnie można stwierdzić, iż indyjskie stanowisko podkreślało bezustannie, jako warunek wstępny wszelkich rozmów z Chińczykami, wycofanie wojsk ChRL z Aksai Qin, na co Chińczycy w żadnym wypadku nie chcieli się zgodzić. Roszczenia Chin wobec NEFA, którą kontrolowali, traktowali jako element przetargowy w rozmowach granicznych.

Posunięcia chińskie w regionie Aksai Qin z lat 1959–1962 miały na celu „zapewnienie efektywnej kontroli nad tym strategicznym szlakiem komunikacyjnym”¹³⁵. Wraz z wybuchem powstanie w Tybecie w marcu 1959 r. miały miejsce pierwsze incydenty graniczne na granicy indyjsko-chińskiej¹³⁶. 25 sierpnia 1959 roku doszło do incydentu zbrojnego pomiędzy chińskimi i indyjskimi garnizonami granicznymi w Longju (na północ od linii McMahona we wschodnim sektorze)¹³⁷. Do kolejnego krwawego incydentu doszło 21 listopada 1959 roku na przełęczy Kongka w zachodnim sektorze¹³⁸.

---

¹³³ A. Halimarski, *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1982, s. 62.

¹³⁴ Warto zaznaczyć, iż Chińczycy w tym okresie podejmowali próby bezpośrednich negocjacji granicy bhutańska-chińskiej z rządem w Thimphu, z pominięciem New Delhi, jednakże z uwagi na brak zainteresowania ze strony Bhutanu pomysł upadł. Zob. V. J. Belglio, op. cit., s. 680; G. N. Patterson, op. cit., s. 198–200; Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, op.cit., s. 1044–1045.

¹³⁵ A. Halimarski, op. cit., s. 64.

¹³⁶ Wcześniej dochodziło do spięć na linii New Delhi-Pekin w związku z wzajemnymi oskarżeniami o naruszanie własnych terytoriów granicznych. Zob. W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 79–83, 92.

¹³⁷ Według doniesień jeden żołnierz indyjski został zabity, a inny ranny. Wojska chińskie po wyparciu wojsk indyjskich, zajęły ich punkt graniczny. Zob. J. Chen, op. cit., s. 89; A. Halimarski, op. cit., s. 65; N. Maxwell, op. cit., s. 62.

¹³⁸ Według doniesień New Delhi zginęło 9 żołnierzy indyjskich. Zob. ibidem.

Załamanie rozmów z 1960 roku (nieudana misja premiera Zhou Enlaia w New Delhi)

Od czasu wybuchu powstania w Tybecie w marcu 1959 roku do czasu wzajemnych rozmów na szczeblu premierów obu państwa w kwietniu 1960 obie strony usztywniły swe stanowiska w kwestii granicy. Wysuwane propozycje i kontrpropozycje rozwiązanie problemu granic nie były do zaakceptowania albo to przez Pekin, albo New Delhi¹³⁹. 19 kwietnia 1960 r. spotkali się w stolicy Indii premierzy Indii i ChRL w celu omówienia spornych kwestii wspólnej granicy¹⁴⁰. Podczas długotrwałych rozmów Zhou Enlaia z Nehru nie osiągnięto kompromisu. Wspólny komunikat wydany 25 kwietnia, na zakończenie spotkania, był krótki i pozbawiony poprzedniej kurtuazji. Oznajmiono, iż przedstawiciele obu rządów (eksperci) będą się spotykać w okresie od czerwca do września 1960 roku na przemian w stolicach obu państw, w celu zbadania wszystkich dokumentów historycznych, map i innych materiałów, które podtrzymują w kwestii granicy stanowisko każdej ze stron. Obie strony zobligowały się do unikania zatargów na obszarze przygranicznym. Mimo że wspólne rozmowy Zhou Enlaia z Nehru przynajmniej chwilowo złagodziły napięcie, to nie rozwiązały żadnych kwestii spornych¹⁴¹.

Spotkania grup ekspertów obu stron w takim klimacie politycznym były skazane na niepowodzenie. W toku dyskusji wyszły na jaw dalsze kontrowersje graniczne. Na przykład Indusi twierdzili, iż mapy chińskich ekspertów różniły się od wcześniejszych map chińskich z 1956 roku. Nowe mapy włączały większy obszar zachodniego sek-

¹³⁹ W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 95–97.

¹⁴⁰ Nehru nie chciał się początkowo zgodzić na rozmowy z Zhou Enlaiem w kwestii granic, gdyż uważał, iż oznaczałoby to, że Indie zgadzają się na chińskie roszczenia, a co więcej uznają chińską agresję w rejonie Aksai Qin. Później przyjęto koncepcję, iż o ile rozmowy są dopuszczalne o tyle nie może być jakiegokolwiek mowy o negocjacjach. Zob. N. Maxwell, op. cit., s. 62–65.

¹⁴¹ W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 98; N. Maxwell, op. cit., s. 65–66.

tora granicznego do terytorium ChRL (Dolinę Galman)¹⁴². 12 grudnia 1960 na dodatkowej sesji w Rangunie obie grupy ekspertów wydały specjalny raport, który podsumował dotychczasowe rozmowy¹⁴³. Nie usunął on występujących rozbieżności w kwestiach granicy.

Premier chiński zaproponował sześć tak zwanych wspólnych punktów, które sprowadzały się do następujących konstatacji: 1) istnieją spory dotyczące granicy pomiędzy dwiema stronami; 2) istnieje pomiędzy dwoma krajami linia faktycznej kontroli (*line of actual control*), do której każda ze stron sprawuje administracyjną jurysdykcję; 3) w określaniu granicy pomiędzy dwoma krajami pewne geograficzne zasady takie jak dział wodny, doliny rzek, przełęcze górskie powinny być w równym stopniu możliwe do zastosowania we wszystkich sektorach granicy; 4) przy rozstrzygnięciu sprawy granicy pomiędzy obu krajami powinno się brać pod uwagę narodowe uczucia ludności obu państw odnośnie Himalajów i Karakorum¹⁴⁴; 5) podczas rozstrzygania kwestii granicy (za pomocą dialogu) między dwoma państwami, obie strony powinny opierać się na linii faktycznej kontroli i nie powinny wysuwać dalszych żądań terytorialnych jako warunków wstępnych, aczkolwiek pojedyncze modyfikacje mogą być przedsięwzięte; 6) aby zapewnić spokój na granicach oraz aby ułatwiać dyskusje, obie strony powinny w dalszym ciągu powstrzymywać się od patrolowania wszystkich sektorów granicy¹⁴⁵.

Indusi szczególnie sprzeciwiali się drugiemu, trzeciemu i piątemu zapisowi, gdyż to one najbardziej uderzały w ich interesy. New Delhi sprzeciwiało się włączaniu do dyskusji granicznych kwestii linii faktycznej kontroli, która oddziela jedynie obszar będący pod chińską lub indyjską kontrolą wojskową. Nie może ona zatem w żadnym wypadku stanowić podstawy dla dalszych rozmów gra-

¹⁴² W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 100.

¹⁴³ Zob. szerzej na temat raportu: ibidem, s. 101–106.

¹⁴⁴ D. Norbu, *Tibet in Sino-Indian Relations...*, s. 1089–1090.

¹⁴⁵ Zob. W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 98–99.

nicznych. Jak już było wspomniane powyżej, rozmowy Nehru-Zhou Enlai nie przyniosły żadnego przełomu. Obie strony obstając przy swoich argumentach nie były w stanie osiągnąć kompromisowego porozumienia¹⁴⁶.

Rosnące napięcie na granicy, spór wokół przebiegu „linii faktycznej kontroli” i wojna graniczna (październik 1962 r.)

Indusi twierdzili, iż linia faktycznej kontroli wskazuje tylko, do którego miejsca jest sprawowana kontrola wojskowa i nie może w jakikolwiek sposób wpływać na określenie kwestii przynależności spornych terytoriów. W związku z powyższym delegacja indyjska nie zgadzała się na rozmowy w kwestii usytuowania linii faktycznej kontroli. Indyjskie dowództwo wojskowe chcąc odzyskać efektywną kontrolę nad spornym terytorium z Chinami, zdecydowało się pod koniec 1961 roku na posyłanie żołnierzy indyjskich na te terytoria, w celu wyparcia stamtąd żołnierzy chińskich (*India's forward policy*). Wydane rozkazy nie zezwalały na atak na chińskich żołnierzy, ale na ich siły zaopatrzenia, w celu zmuszenia ich do ustąpienia. W jasny sposób zaogniło to sytuację graniczną jeszcze bardziej. Nehru w odpowiedzi na naciski międzynarodowe oraz we-

---

¹⁴⁶ ChRL chcąc pokazać światu swą *dobrą wolę* w rozwiązywaniu problemów granicznych (*a contrario* złą wolę Indii) ze swymi sąsiadami, zawarła 1 października 1960 r. układ graniczny z Birma, a następnie w marcu 1963 r. z Pakistanem. Wyznaczenie wspólnej granicy chińsko-birmańskiej nastąpiło na podstawie działu wodnego oraz w dużej części linii McMahona, otwarcie kontestowaną w przypadku granicy indyjsko-chińskiej. Zob. W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 106–108; K. H. Pringsheim, op.cit., s. 481; Układ graniczny między ChRL a Pakistanem 2 marca 1963 r., [w:] *Zbiór Dokumentów*, PISM, Warszawa 1963, nr 3, s. 192–200; M. Ławacz, B. Wizimirska, op.cit., s. 53; G. V.Ambekar, V. D.Divekar, op. cit., 217–222. J. Rowiński, op. cit., s. 139; A. Halimarski, op. cit., s. 65–69.

wewnętrzne prowadził dualistyczną politykę. Z jednej strony starał się okazywać otwartość na dyskusję w sprawie granic, z drugiej strony dawał jasno do zrozumienia, iż Indie nie zaakceptują chińskich roszczeń terytorialnych¹⁴⁷. Takie stanowisko Indii w kwestii zgody na chińskie warunki należy także tłumaczyć, błędną oceną Nehru i indyjskich wyższych dowódców przygotowania armii indyjskiej do tego typu operacji¹⁴⁸.

Od czerwca do września 1962 roku dochodziło do coraz to gwałtowniejszych i brutalniejszych aktów agresji z obu stron. 8 września żołnierze chińscy zdobyli świeżo wzniesioną, indyjską placówkę graniczną Dhola Post, leżącą poniżej pasma górskiego Thag La, przyległego do Bhutanu. Rząd indyjski uznał zajęcie posterunku jako chiński atak poniżej linii McMahona. New Delhi raz jeszcze wyraziło swą wolę dyskusji pod warunkiem wycofanie wojsk chińskich ze spornych terytoriów, w tym z ostatnio zajętego posterunku Dhola Post¹⁴⁹. Pekin ripostował, iż zajęcie posterunku miało charakter defensywny i było wymierzone przeciwko atakom wojsk indyjskich.

Bezpośrednia decyzję o *daniu nauczki Indiom* podjęło we wrześniu 1962 roku podczas X Plenum KC KPCh. Działanie wojenne rozpoczęły się 20 października 1962¹⁵⁰, zmasowanym uderzeniem wojsk chińskich na dwóch odcinkach: zachodnim (Ladakh) i wschodnim (NEFA)¹⁵¹. W obliczu ogromnej przewagi wojsk chińskich, klęska Indusów była pewna, jednakże rząd w New Delhi nie godził się na chińskie propozycje zawieszenia ognia zawarte w nocy

¹⁴⁷ N. Maxwell, op. cit., s. 66–72.

¹⁴⁸ K. H. Pringsheim, op. cit., s. 483–484.

¹⁴⁹ N. Maxwell, op. cit., s. 72–74; K. H. Pringsheim, op. cit., s. 485–487.

¹⁵⁰ Chińczycy nazywali rozpoczęcie działań wojennych „kontruderzeniem we własnej samoobronie”. Zob. *Zbiór dokumentów*, PISM, Warszawa 1962, nr 10, s. 1350.

¹⁵¹ Na temat reakcji międzynarodowej na chiński atak zob. L. E. Rose, *The Himalayan border states: “Buffers” in transition*, „Asia Survey”, Vol. 3, No. 2 (Feb., 1963), s. 116–121; Syed Aziz-al Ahsan, Bhumitra Chakma, op. cit., s. 1044–1054.

z 24 października¹⁵². Pierwszy etap walk zakończył się 27 października¹⁵³.

Kolejna ofensywa chińska ruszyła 17 listopada. W ciągu zaledwie 3 dni wojska ChAL-W osiągnęły swój cel taktyczny – zajęcie wszystkich spornych terytoriów oraz wyeliminowanie wszystkich skoncentrowanych tam sił wojskowych Indii. 21 listopada wobec błyskawicznych i bezspornych sukcesów swych wojsk Pekin zdecydował się wstrzymać działania wojenne. Podjęto decyzję o wycofaniu wojsk chińskich poza linię faktycznej kontroli z 7 listopada 1959 roku, czyli na pozycje zajmowane przez wojska chińskie do tego czasu (zgodnie z notą z 24 października 1962 r.¹⁵⁴)¹⁵⁵. Z zachodnim sektorze Pekin jednak podjął decyzję o niewycofaniu się z nowych, ważnych pozycji, umacniając swą kontrolę nad Aksai Qin i narzucając Indiom warunki przerwania ognia¹⁵⁶. Było oczywiste, że „wycofanie wojsk chińskich nie oznaczało zakończenia sporu granicznego, który wyraźnie odcisnął swoje piętno na przyszłości państwa i społeczeństwa indyjskiego”¹⁵⁷.

---

¹⁵² Propozycja chińska była podtrzymaniem wcześniejszych propozycji Zhou Enlaia z 7 października 1959 r. Notabene mówiła ona o poszanowaniu linii faktycznej kontroli w kształcie z listopada 1959 r. oraz wycofaniu sił zbrojnych obu stron w 20-kilometrowym pasie od wyżej ustalonego przebiegu linii faktycznej kontroli; zgody obu zainteresowanych rządów na pokojowe rozwiązanie sporu oraz wezwanie do jak najszybszego spotkania premierów obu rządów. Gdyby rząd Indii zaakceptował powyższą propozycję, to żołnierze chińscy wycofali by z nowo zajętych terytoriów. Zob. N. Maxwell, op. cit., s. 74; *Zbiór Dokumentów*, PISM, Warszawa 1962, nr 10, s. 1352–1354.

¹⁵³ A. Halimarski, op. cit., s. 65.

¹⁵⁴ N. Maxwell, op. cit., s. 75–76.

¹⁵⁵ Wycofanie wszystkich oddziałów chińskich nastąpiło 28 lutego 1963 r. Zob. G. Mosur, op. cit., s. 204; J. N. Dixit, op. cit., s. 60–76. Noty i oświadczenia obu rządów w związku z narastającym antagonizmem indyjsko-chińskim znajdzie czytelnik w pozycji: G. V. Ambekar, V. D. Divekar, op. cit., s. 111–186.

¹⁵⁶ A. Halimarski, op. cit., s. 66; K. H. Pringsheim, *China, India, and their...*, s. 488–491; G. Mosur, op. cit., s. 197–204. Dość szczegółowy opis wojny znajdzie czytelnik w pozycji: M. L. Sali, *India-China border dispute – a case study of the Eastern Sector*, New Delhi 1998, s. 88–95.

¹⁵⁷ G. Mosur, op. cit., s. 204.

W wyniku działań wojennych od 20 października do 21 listopada 1962 roku straty indyjskie wyniosły oficjalnie 197 zabitych, 291 rannych i około 800 zaginionych. Według nieoficjalnych danych straty indyjskie wynosiły odpowiednio: 1383 zabitych, 1698 zaginionych oraz 3968 wziętych do niewoli¹⁵⁸. Strona chińska nie ujawniła własnych strat.

Jakie były przyczyny wycofania wojsk chińskich, pomimo dużych sukcesów militarnych? Halimarski wysuwa kilka wniosków. Po pierwsze kontynuowanie działań wojennych przez wojska ChRL mogłoby obrócić się przeciwko Pekinowi. Obawiano się, iż siły lotnicze Zachodu mogłyby wesprzeć Indie. Nadmiernie rozciągnięte chińskie linie zaopatrzenia byłyby wówczas, w zasadzie nie do obronienia. Po drugie „dalsza wojna stawała się niewygodna pod względem politycznym, nazbyt kosztowna ekonomicznie i niepewna militarnie”¹⁵⁹. Po trzecie kierownictwo ChRL osiągnęło swoje cele, czyli umocnienie swych pozycji strategicznych w Ladakhu, interferowanie w państwach himalajskich, ośmieszenie Indii na arenie międzynarodowej, zmuszenie New Delhi do negocjacji na warunkach chińskich oraz stworzenie i „utrwalenie zgodnego z interesami Pekinu stanu faktycznego na granicy”¹⁶⁰. Ofensywa chińska miała więc charakter „lekcji” – wykazania Indiom chińskiej przewagi militarnej i powściągliwości w egzekwowaniu tej przewagi. Chiny wycofały się po osiągnięciu zamierzonych celów, osiągając maximum tego, co można było uzyskać przy minimalnym ryzyku”¹⁶¹.

---

¹⁵⁸ Dane za: S. P. Varma, *Struggle for the Himalayas*, New Delhi 1971, s. 40. Por. K. H. Pringsheim, *China, India, and their...*, s. 494.

¹⁵⁹ A. Halimarski, op. cit., s. 66–67. Zob. M. Leśniewski, *Konflikt w cieniu Himalajów. Wojna indyjsko-chińska (1962)*, [w:] A. Bartnicki (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, Warszawa 1996 r., s. 314–322.

¹⁶⁰ Ibidem, s. 67. Zob. J. W. Garver, *China's decision for war with India in 1962*, [w:] A. I. Johnston, R. S. Ross (ed.), *New directions in the study of China's foreign policy*, Stanford-California 2006, s. 86–130.

¹⁶¹ M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 40.

W grudniu 1962 roku odbyła się w Kolombo konferencja sześciu państw afro-azjatyckich¹⁶², której tematem były stosunki indyjsko-chińskie. Państwa zebrane w stolicy Sri Lanki wysunęły 15 grudnia propozycje rozwiązania konfliktu indyjsko-chińskiego. Tak zwane *propozycje z Kolombo* (*Colombo proposals*) przewidywały: wycofanie chińskich wojsk w zachodnim sektorze w 20-kilometrowym pasie od linii faktycznej kontroli, bez adekwatnego wycofania wojsk indyjskich. 20-kilometrowa strefa miałaby charakter zdemilitaryzowany i byłaby administrowana przez służby cywilne obu państw¹⁶³. Indie zaakceptowały powyższe propozycje w całości (*in toto*), bez jakichkolwiek zastrzeżeń¹⁶⁴. Pekin stwierdził, iż w zasadzie akceptuje propozycje z Kolombo, aczkolwiek zgłosił obiekcje do szczegółowych propozycji, które podważały ich istotę. Władze ChRL podkreślały jednakże, iż są gotowe do negocjacji w oparciu o główne założenia propozycji z Kolombo¹⁶⁵.

Po wojnie granicznej Indie zredefiniowały swoją politykę względem Tybetu¹⁶⁶, ale co ważniejsze poczyniły istotne zmiany w swej

---

¹⁶² Birma, Kambodża, Cejlon, Ghana, Indonezja i Zjednoczone Republiki Arabskie. Zob. K. H. Pringsheim, *China, India, and their...*, s. 493.

¹⁶³ Zob. N. Maxwell, op. cit., s. 76–77; K. H. Pringsheim, *China, India, and their...*, s. 492–493. Zob. także: *Proposals made by the Colombo Conference of six non-aligned nations for border settlement between India and China, January 19, 1963*, [w:] G. V. Ambekar, V. D. Divekar, op. cit., s. 186–187; M. L. Sali, op. cit., s. 95–96.

¹⁶⁴ Zob. N. Maxwell, op. cit., s. 77–78; K. H. Pringsheim, *China, India, and their...*, s. 493.

¹⁶⁵ K. H. Pringsheim, *China, India, and their...*, s. 493.

¹⁶⁶ Na przykład w 1965 r. indyjska delegacja przy ONZ po raz pierwszy od 1950 poparła rezolucję ONZ w sprawie Tybetu, gabinet premiera Lala Bahadura Shastri chciał uznać Tybetański rząd na uchodźstwie, jednakże z powodu nagłej śmierci premiera odstąpiono od tego pomysłu. Indusi zdali sobie sprawę, iż w rywalizacji indyjsko-chińskiej jedyny realny argument, jaki posiadają to *karta tybetańska*. Zob. D. Norbu, *Tibet in Sino-Indian Relations...*, s. 1091–1093; B. Mrozek, *Zarys polityki zagranicznej Indii (1966-1969)*, Warszawa 1970, s. 44–45.

polityce zagranicznej¹⁶⁷ i strategii bezpieczeństwa¹⁶⁸. Generalnie można stwierdzić, iż dotychczasową politykę niezaangażowania, którą wielu postrzegało jako oderwaną od rzeczywistości, zastąpiono *realpolitik*. Wydarzenia końca 1962 roku całkowicie zaskoczyły Indusów¹⁶⁹, a szczególnie dowódców wojskowych, którzy nie zdawali sobie tak do końca sprawy ze słabości armii indyjskiej. Jaka była reakcja międzynarodowa na konflikt zbrojny w cieniu Himalajów? USA i Wielka Brytania udzieliły Indiom pomocy wojskowej¹⁷⁰. Związek Radziecki był zaniepokojony polityką Pekinu, jednakże w ciągu pierwszego tygodnia konfliktu, wzywał Indie do zaakceptowania chińskich warunków wstępnych zawieszenia ognia¹⁷¹. Później wbrew oczekiwaniom ChRL Rosjanie nie poparli działań strony chińskiej. J. N. Dixit wymienia następujące priorytety polityki Indii po przegranej wojnie granicznej z Chinami: zmiana organizacji i przebudowa armii¹⁷²; ulepszenie systemów uzbrojenia sił zbrojnych oraz ich

¹⁶⁷ Por. W. Levi, *Indian neutralism reconsidered*, „Pacific Affairs”, Vol. 37, No. 2 (Summer, 1964); C. V. Crabb, Jr., *The testing of Non-Alignment*, „The Western Political Quarterly”, Vol. 17, No. 3 (Sep., 1964).

¹⁶⁸ Chodziło głównie o rewizję doktryny militarnej Indii, a także kwestii oceny zagrożenia, produkcji broni i polityki sojuszy. Zob. J. N. Dixit, op. cit., s. 55; M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit. s. 42–45.

¹⁶⁹ Po pierwsze istniała powszechna trauma wywołana klęską militarną. Po drugie Indie były rozszalone reakcją innych państw, szczególnie skupionych w Ruchu Państwa Niezaangażowanych. Zob. J. N. Dixit, op. cit., s. 56.

¹⁷⁰ Prezydent USA – John F. Kennedy, swą pomoc dla Indii motywował chęcią wsparcia ważnego demokratycznego państwa, także chęcią powstrzymania wpływów chińskich, a przede wszystkim radzieckich w Azji Południowej. Zob. Ibidem, s. 56; D. Mukerjee, *India's defence perspectives*, „International Affairs”, Vol. 44, No. 4 (Oct., 1968), s. 669–671.

¹⁷¹ Stanowisko Moskwy było zaskoczeniem dla Indii, które spodziewały się co najmniej proindyjskiej neutralności ZSRR. ChRL była z kolei zawiedziona reakcją Związku Radzieckiego, który nie skrytykował *indyjskiej agresji*. Zob. A. Stein, *India and the USSR: The post-Nehru period*, „Asian Survey”, Vol. 7, No. 3 (Mar., 1967), s. 169–170.

¹⁷² Zainicjowane reformy wojskowe obejmowały początkowo: utworzenie specjalnej dywizji górskiej; wydzielenie specjalnych jednostek i grup dla operacji przeciwko oddziałom powstańczym (szczególnie w Nagalandzie, Mizoramie i Manipurze); stworzenie sił paramilitarnych – Sił Bezpieczeństwa Granicy

dywersyfikacja¹⁷³; zmiana rozmieszczenia sił zbrojnych; stworzenie koniecznych linii zaopatrzenia, transportowych i infrastruktury logistycznej w różnych punktach granicy indyjskiej, mając na uwadze zróżnicowanie każdego sektora granicznego; wzmocnienie związków rządu centralnego z granicznymi rządami stanowymi¹⁷⁴, między innymi poprzez zwiększenie pomocy rozwojowej¹⁷⁵.

Bezpośrednią konsekwencją przegranej Indii w wojnie himalajskiej, była wzmagająca się pewność siebie Pakistanu, „który znalazł odtąd w Chinach polityczne oparcie, między innymi także w sprawie Kaszmiru. Jednocześnie pomoc wojskowa, jakiej udzieliły Indiom mocarstwa zachodnie, podważyła sojusz amerykańsko-pakistański”¹⁷⁶. O ile jeszcze w 1959 roku pakistański premier Ayub Khan nawoływał Indie do wspólnego przymierza w obliczu chińskiego zagrożenia, o tyle później z powyższych koncepcji nic nie pozostało¹⁷⁷.

Ponadto w obliczu narastającego sporu indyjsko-chińskiego handel wzajemny gwałtownie spadł¹⁷⁸. Nie odnowiono także wygasają-

---

(Border Security Force), które monitorowałyby granicę i stanowiłyby pierwszą linię obrony; zainicjowanie planu budowy obserwacyjnych posterunków granicznych; ulepszenie i wyspecjalizowanie systemów uzbrojenia; rozwijanie istotnych technologii obronnych, by zapewnić niezależność i samowystarczalność Indii w tej kwestii. Zob. J. N. Dixit, op. cit., s. 59. Trzeba zauważyć, iż ChRL wspierała militarnie Nagów i inne plemiona północno-wschodnich Indii. Zob. B. S. Gupta, *A Maoist line for India...*, s. 10–11.

¹⁷³ I. Graham, *The Indo-Soviet MIG Deal and Its International Repercussions*, „Asian Survey”, Vol. 4, No. 5 (May, 1964), 823–832; A. Stein, op. cit., s. 169–170; J. Kukułka, op. cit., s. 169–170.

¹⁷⁴ Dotyczyło to stanów: Zachodni Bengal, Bihar, Pendżab, Radżastan, Guźdarat, Maharasztra, Tamil Nadu i Kerala. Zob. J. N. Dixit, op. cit., s. 57–60.

¹⁷⁵ J. Nehru, *Changing India*, „Foreign Affairs”, April 1963, s. 458–459, cyt. za: M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 43–44. O konsekwencjach wojny granicznej pomiędzy Indiami i Chinami zob. M. L. Sali, op. cit., s. 96–100.

¹⁷⁶ B. Wizimirska, *Indie – Pakistan – Bangladesz. Między wojną a pokojem*, Warszawa 1981, s. 81.

¹⁷⁷ Ibidem, s. 95–98.

¹⁷⁸ O ile w 1956 r. wartość handlu wzajemnego wynosiła ponad 25 mln USD, o tyle w roku 1961 wyniósł on (tylko) 3,6 mln USD. Zob. szerzej: P. Smoker, *Sino-Indian relations: a study of trade, communication and defence*, „Journal of Peace Research”, Vol. 1, No. 2 (1964), s. 65–76; G. Mosur, op. cit., s. 166–169.

cego w 1963 roku porozumienia chińsko-indyjskiego w sprawie Tybetu z 1954 roku¹⁷⁹. „Działalność konsulatów obu państw została ograniczona, a następnie placówki te zamknięto¹⁸⁰. Należy jednakże zaznaczyć, iż stosunki dyplomatyczne utrzymano pomimo faktycznego stanu wojny pomiędzy Indiami i ChRL. Zakończenie wojny granicznej nie oznaczało końca incydentów granicznych¹⁸¹.

BIBLIOGRAFIA

- Ambekar G. V., Divekar V. D., *Documents on China's relations with South and South-East Asia (1949–1962)*, Allied Publishers Private Ltd, Bombay-New Delhi-Calcutta-Madras-London-New York 1964.
- Armstrong H.F., *Where India Faces China*, „Foreign Affairs”, (pre-1986), Jul 1959.
- Asian-African cooperation based on Bandung spirit*, „The New Light of Myanmar”, 20 May, 2005.
- Barnds J. W., *China's relations with Pakistan: durability amidst discontinuity*, „The China Quarterly”, No. 63 (Sep., 1975).

---

¹⁷⁹ Zob. W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 110-111; K. H. Pringsheim, *China, India, and their...*, s. 476. Zob. także: S. Swamy, *The Economic distance between China and India, 1955-1973*, „The China Quarterly”, No. 70 (Jun., 1977).

¹⁸⁰ M. Ławacz, B. Wizimirska, op. cit., s. 38. O politycznych motywacjach w sporze granicznym indyjsko chińskim - zob. szerzej: W. F. Van Eekelen, op. cit., s. 171-207. 13 czerwca 1967 r., w okresie „rewolucji kulturalnej” w ChRL, Pekin pozbawił statusu dyplomatycznego II i III sekretarza ambasady indyjskiej w Pekinie, za rzekomą działalność szpiegowską. Spotkało się to z podobnymi retorsjami ze strony New Delhi. W odpowiedzi na coraz częstsze ataki na placówkę dyplomatyczną Indii w Chinach, rozwścieczony tłum Indusów pobił 7 członków personelu dyplomatycznego ambasady chińskiej w New Delhi. Zob. M. L. Sali, op. cit., s. 101; B. Mrozek, *Zarys polityki zagranicznej...*, s. 40-42.

¹⁸¹ Do poważniejszych incydentów granicznych pomiędzy Indiami i ChRL doszło w 1967 w Nathu La i Cho La, na granicy między Sikkimem a Chinami (Tybetem). Tym razem jednak żołnierze indyjscy utrzymali swe pozycje. Jak podkreśla M. L. Sali incydent ten miał na celu sprawdzenie przez wojska chińskie zdolności obronnych Indii. Zob. M. L. Sali, op. cit., s. 101; B. Mrozek, *Zarys polityki zagranicznej...*, s. 36-39, 47-51.

- Belfiglio J. V., *India's Economic and Political Relations with Bhutan*, „Asian Survey”, Vol. 12, No. 8. (Aug., 1972).
- Burdelski M., Dziak J. W., *Chiny u progu XXI wieku*, Wydawnictwo „Adam Marszałek”, Toruń 1997.
- Cantril H. A., *The Indian perception of the Sino-Indian border Clash*, „The Public Opinion Quarterly”, Vo. 28, No. 2 (Summer, 1964).
- Chen J., *The Tibetan rebellion of 1959 and China's changing relations with India and the Soviet Union*, „Journal of Colf War Studies”, Vol. 8, No. 3, Summer 2006.
- Crabb V. C. Jr., *The testing of Non-Alignment*, „The Western Political Quarterly”, Vol. 17, No. 3 (Sep., 1964).
- Dębnicki K., *Współczesna historia Królestwa Nepalu*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2005.
- Dixit J. N., *India's foreign policy 1947-2003*, Picus Books, New Delhi 2003.
- Dobell M. W., *Ramifications of the China-Pakistan border treaty*, „Pacific Affairs”, Vol. 37, No. 4 (Autumn, 1964).
- Fairbank J. K., *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, tłum. T. Lechowska, Z. Słupski, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa-Gdańsk 2004.
- Fisher W. M., Rose E. L., *Ladakh and the Sino-Indian border crisis*, „Asian Survey”, Vol. 2, No. 8 (Oct., 1962).
- Frédéric L., *Słownik cywilizacji indyjskiej*, t. 1–2, tłum. zespół pod kier. P. Piekarskiego, Wydawnictwo „Książnica”, Katowice 1998.
- Garver W. J., *China's decision for war with India in 1962*, [w:] A. I. Johnston, R. S. Ross (ed.), *New directions in the study of China's foreign policy*, Stanford-California 2006.
- Garver W. J., *Review essay: India, China, the United States, Tibet, and the Origins of the 1962 War*, „India Review”, Vol. 3, No. 2, April 2004.
- Ginsburgs G., *Peking-Lhasa-New Delhi*, „Political Science Quarterly”, Vol. 75, No. 3 (Sep., 1960).
- Graham I., *The Indo-Soviet MIG Deal and Its International Repercussions*, „Asia Survey”, Vol. 4, No. 5 (May, 1964).
- Gray J., *Rebellions and revolutions: China from the 1800s to the 1980s*, Oxford University Press, New York 1990.
- Green C. L., *Legal aspect of the Sino-Indian order dispute*, „The China Quarterly”, No. 3. (Jul. – Sep., 1960).
- Gupta R., *Sikkim: The Merger with India*, „Asian Survey”, Vol. 15, No. 9 (Sep., 1975).

- Gupta S. B., *A Maoist line for India*, „The China Quarterly”, No. 33 (Jan. – Mar., 1968).
- Halimarski A., *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Książka i Wiedza, Warszawa 1982.
- Hansen E. G., *The impact of the border war on Indian perceptions of China*, „Pacific Affairs”, Vol. 40, No. 3/4 (Autumn, 1967 – Winter, 1967–1968).
- Hause E. M., *India: Noncommitted and Nonaligned*, „The Western Political Quarterly”, Vol. 13, No. 1 (Mar., 1960).
- Hoffman A. S., *India and the China Crisis*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1990.
- Hussain A., *Pakistan its ideology and foreign policy*, Frank Cass & Co. Ltd., London 1966.
- Huttenback A. R., *A historical note on the Sino-Indian dispute over the Aksai Chin*, „The China Quarterly”, No. 18 (Apr. – Jun., 1964).
- Kaul T. N., *India, China and Indochina (Reflections of a “Liberated” Diplomat)*, Allied Publishers Private Limited, New Delhi-Bombay-Calcutta-Madras-Bangalore-Hyderabad 1980.
- Kukułka J., *Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945-2000*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2001.
- Levi W., *Indian neutralism reconsidered*, „Pacific Affairs”, Vol. 37, No. 2 (Summer, 1964).
- Leśniewski M., *Konflikt w cieniu Himalajów. Wojna indyjsko-chińska (1962)*, [w:] Bartnicki A. (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 1998.
- Ławacz M., Wizimirska B., *Rywalizacja indyjsko-chińska i jej wpływ na sytuację polityczną w Azji*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1987.
- Malendowski W., *Ruch państw niezaangażowanych*, [w:] Malendowski W., Mojsiewicz C. (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław 1998.
- Malendowski W., *System kolonialny, dekolonizacja, neokolonializm*, [w:] Malendowski W., Mojsiewicz C. (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław 1998.
- Margolis S. E., *War at the top of the world: the struggle for Afghanistan, Kashmir, and Tibet*, Routledge, New York 2000.
- Maxwell N., *China and India: The un-negotiated dispute*, „The China Quarterly”, No. 43 (Jul. – Sep., 1970).
- Mosur G., *„Polityka graniczna” Chińskiej Republiki Ludowej w latach*

- 1949–1979 /*Studium z zakresu metod ekspansji terytorialnej*/, Uniwersytet Warszawski – Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych – Instytut Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 1986 (praca doktorska).
- Mrozek B., *Indie, Pakistan, Bangladesz – studia historyczno-polityczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976.
- Mrozek B., *Zarys polityki zagranicznej Indii (1966–1969)*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1970.
- Mukerjee D., *India's defence perspectives*, „International Affairs”, Vol. 44, No. 4 (Oct., 1968),
- Murty S. T., *Tawang and “The Un-negotiated dispute”*, „The China Quarterly”, No. 46 (Apr. – Jun., 1971).
- Mwangi G. C. (Shikoku Gakuin University), *Bandung Conference: The Quest for a moral resolution to the color Question*, African Studies Association of Australasia and the Pacific 2003 Conference Proceedings – African on a Global Stage.
- Norbu D., *Strategic Development in Tibet: Implications for Its Neighbours*, „Asian Survey”, Vol. 19, No. 3 (Mar., 1979).
- Norbu D., *Tibet in Sino-Indian Relations: The Centrality of Marginality*, „Asian Survey”, Vol. 37, No. 11 (Nov., 1997).
- Passin H., *Sino-Indian Cultural Relations*, „The China Quarterly”, No. 7 (Jul. – Sep., 1961).
- Patterson N. G., *Recent Chinese policies in Tibet and towards the Himalayan Border States*, „The China Quarterly”, No. 12 (Oct. – Dec., 1962).
- Pringsheim H. K., *China, India, and their Himalayan border (1961–1963)*, „Asian Survey”, Vol. 3, No. 10 (Oct., 1963).
- Rodziński W., *Historia Chin*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.
- Rojek W., (red.), *Wielka Historia Świata*, tom 12, Świat Książki, Warszawa 2006.
- Rose E. L., *The Himalayan border states: “Buffers” in transition*, „Asia Survey”, Vol. 3, No. 2 (Feb., 1963)
- Rose E. L., *India and Sikkim: Redefining the Relationship*, „Pacific Affairs”, Vol. 42, No. 1.
- Shao C. L., *India and China*, „Far Eastern Survey”, American Institute of Pacific Relations, May 21, 1952, Vol. XXI, No. 8.
- Rowiński J., *Spory graniczne i konflikty terytorialne w Azji Wschodniej u progu XXI w.*, [w:] Gawlikowski K., Ławacz M. (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2004.

- Sali L. M., *India-China border dispute – a case study of the Eastern Sector*, A. P. H. Publishing Corporation, New Delhi 1998.
- Sharma P. S., *The India-China border dispute: an Indian Perspective*, „The American Journal of International Law”, Vol. 59, No. 1 (Jan., 1965).
- Shelvankar K. S., *China's Himalayan frontier*, „International Affairs” (Royal Institute of International Affairs 1944), Vol. 38, No. 4 (Oct., 1962).
- Sino-Pakistani „Agreement” March 2, 1963. Some Facts*, External Affairs Ministry, Delhi, March 16, 1963.
- Smoker P., *Sino-Indian relations: a study of trade, communication and defence*, „Journal of Peace Research”, Vol. 1, No. 2 (1964).
- Statement to Parliament*, December 6, 1950, „India News Bulletin”, December 8, 1950.
- Stein A., *India and the USSR: The post-Nehru period*, „Asian Survey”, Vol. 7, No. 3 (Mar., 1967).
- Steiner H. A., *India looks to her northern frontiers*, „Far Eastern Survey”, Vol. 28, No. 11 (Nov., 1959).
- Sutor J., *Ruch państw niezaangażowanych*, Książka i Wiedza, Warszawa 1984.
- Swamy S., *The Economic distance between China and India, 1955–1973*, „The China Quarterly”, No. 70 (Jun., 1977).
- Syed Aziz-al A., Bhumitra C., *Bhutan's Foreign Policy: Cautious Self-Assertion*, „Asian Survey”, Vol. 33, No. 11 (Nov., 1993).
- The World Factbook 2007*, URL - <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>.
- Van Eekelen W. F., *Indian foreign policy and the order dispute with China*, Martinus Nijhoff, the Hague 1964.
- Varma S. P., *Struggle for the Himalayas*, New Delhi 1971.
- Vertzberger Y., *India's Border Conflict with China: A perpetual analysis*, „Journal of Contemporary History”, Vol. 17, No. 4 (Oct., 1982).
- Win K. Z., (University of Wollongong), *The Asian Socialist Conference in 1953 as precursor to the Bandung Conference in 1955*.
- Wizimirska B., *Indie – Pakistan – Bangladesz. Między wojną a pokojem*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych – Zakład Krajów Rozwijających się, Warszawa 1981.
- Yu T. G., *China and the Third World*, „Asian Survey”, Vol. 17, No. 11 (Nov., 1977).
- Yun-yuan Y., *Controversies over Tibet: China versus India, 1947–1949*, „The China Quarterly”, No. 111. (Sep., 1987).

Zaborowska J. (red.), *Podróże marzeń Indie*, tłum. Kontekst s.c. A.Wolski, S. Wolska, Mediaprofit, Warszawa 2006.

Zalewski W. B., *Determinanty polityki zagranicznej Indii*, [w:] „Stosunki Międzynarodowe”, tom 10, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.

Zbiór Dokumentów, PISM, Warszawa 1954–1963.

FROM *HINDI CHINI BHAI BHAI* TO BORDER WAR: THE SOURCES OF SINO-INDIAN CONFLICT

SUMMARY

This article is concentrated on a difficult period in sino-indian relations. After short friendly relations in mid 1950's, called in publications *Hindi Chini Bhai Bhai*, which means Indians and Chinese are brothers, at the end of 1950's and beginning of 1960's both countries were considered the opposite as an aggressor and – potentially – long term competitor. Both countries changed their strategies and tactics. The border war of 1962 was a result of such politics. It could be not directly connected with article's title although author try to emphasise Indian and Chinese foreign policy towards Pakistan, USA and USSR, as key players in interenational relations in eastern hemisphere. The issue of Tibetan revolution, and the escalation of power in the border area between India and China, which includes Sikkim and Bhutan is also discussed.